

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Gabijos Juknytės.
2 kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai
Peculiarities of criminal liability of juveniles**

Vadovas: prof. dr. Aurelijus Gatauskas

Recenzentė: doc. dr. Justyna Levon

Vilnius
2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, reglamentuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriuje. Darbe analizuojama nepilnamečio sąvoka bei kas yra amžiaus ir socialinės brandos kriterijus. Remiantis aktuali teismų praktika, baudžiamosios teisės teorija bei statistinių duomenų analize, nagrinėjamos dažniausiai taikomos auklėjamojo poveikio priemonės bei bausmės Lietuvoje. Taip pat, nagrinėjamas ir bausmės vykdymo atidėjimo bei atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams taikymas.

Pagrindiniai žodžiai: nepilnamečiai, ypatumai, teismas, auklėjamojo poveikio priemonės, baudžiamoji atsakomybė, bausmės vykdymo atidėjimas, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, straipsnio redakcija.

This work analyses the peculiarities of criminal liability of minors, regulated in Chapter XI of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. The work analyses the concept of a minor and the criteria of age and social maturity. Based on current case law, criminal law theory and the analysis of statistical data, the most frequently applied educational measures and punishments in Lithuania are analysed. It also examines the application of suspension of sentence and exemption from criminal liability for minors.

Key words: juveniles, peculiarities, court, educational measures, criminal liability, suspension of sentence, exemption from criminal liability, version of the article.

TURINYS

IŽANGA	4
1. NEPILNAMEČIO SĄVOKA	7
1.1. Amžius	8
1.2. Socialinė branda	10
2. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI	17
2.1. Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams	17
2.2. Nepilnamečiams taikomos bausmės	26
3. BAUSMĖS VYKDYMO ATIDĖJIMO IR ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS NEPILNAMEČIAMS	35
3.1. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui	35
3.2. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma jau trisdešimt keturis metus. Per šį laiką įvyko reikšmingų transformacijų įvairiose srityse, įskaitant ir baudžiamąją teisę. Šalis nusibrėžė aiškias gaires formuoti veiksmingą teisės sistemą, atitinkančią vakarietišką, žmogaus teises ginantį modelį. Pastaruosius dešimtmečius orientavosi į teisės harmonizavimą su Europos Sąjungos standartais. Tad, tarptautinės teisės principai ir teisės aktai tapo neatsiejama Lietuvos teisės dalimi.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai atspindi Lietuvos valstybės įsipareigojimus tarptautiniams teisės aktams užtikrinti humanišką ir subalansuotą požiūrį į jaunuosius teisės pažeidėjus, atliepiant jų amžiaus ypatybes, brandą, auklėjimo poreikius, gyvenimo sąlygas ir pan. Ypatumai turi labai svarbią praktinę reikšmę formuojant baudžiamąją politiką, jais teismai vadovaujasi kasdienėje veikloje. Todėl nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra ne deklaracija, o kasdienė teismų veikla. Jie siekia, kad poveikis būtų kuo tinkamesnis. Teismai, o kartu ir nusikaltę asmenys įpareigojami laikytis įstatymo nuostatų (Pakštaitis, 2007, p. 15). Baudžiamajame kodekse (toliau BK) yra nurodyta, kad vienas pagrindinių tokių ypatumų tikslų – riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams galimybes, padėti pakeisti jų gyvenimo būdą ir elgesį, derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šiuolaikinė baudžiamoji teisė turi remtis individualizuotu požiūriu, kuris akcentuoja auklėjimo, resocializacijos ir prevencijos svarbą. Nepilnamečiai yra viena jautriausių ir pažeidžiamiausių amžiaus grupių, todėl prioritetas turi būti teikiamas ne represijai, o jaunos asmenybės reintegracijai į visuomenę, neizoliuojant jo nuo aplinkos. Valstybė turi ištiesti pagalbos ranką, galimybes keistis, tobulėti bei kurti pasitikėjimą teisine sistema. O, piliečiai turi suvokti, kad tai ne „nuolaidos“ o, „investicijos“ į šalies ateitį. Nepilnamečių daromi teisės pažeidimai – tolesnio suaugusių asmenų nusikalstamumo pradžia, potencialus rezervas ir nepalankių, nusikalstamumo raidos tendencijų ateityje šaltinis, todėl neabejotina, kad itin svarbu nuolat tobulinti nepilnamečių justiciją (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo, 2009). Dėl to, aktualu paanalizuoti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės išskirtinumą. Atskleisti, ar, šiuo metu, Lietuvoje yra užtikrinamas keliamų aukštesnių įstatymo leidėjo

tikslų įgyvendinimas, ar visgi, tai tik deklaratyvūs tikslai ir svarbiausia yra nusikalstamos veikos išsiaiškinimas ir nubaudimas.

Darbo objektas – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės teisinio reguliavimo ir taikymo praktika Lietuvoje.

Darbo tikslas – remiantis statistiniais duomenimis, mokslinė literatūra bei Lietuvos teismų praktika atskleisti bei sistemiškai išanalizuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriaus ypatumus. Užsienio šalių praktika darbe neanalizuojama.

Darbo uždaviniai: 1) išanalizuoti nepilnamečio sąvokos sudedamųjų dalių – amžiaus ir socialinės brandos reikšmę; 2) išanalizavus statistinius duomenis, atskleisti dažniausiai taikomų auklėjamojo poveikio priemonių bei bausmių nepilnamečiams reikšmę Lietuvoje, taip pat apžvelgti aktualią Lietuvos teismų praktiką nurodyta tematika; 3) atskleisti bausmės vykdymo atidėjimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymą nepilnamečiams.

Siekiant kuo nuosekliau ir tiksliau atskleisti temą, darbe buvo naudojami šie metodai:

1. **turinio analizės metodas** panaudotas atrenkant aktualią teismų praktiką, mokslinę literatūrą, straipsnius, formuluoti įžvalgas bei nuomonę;

2. **sisteminis metodas** pasitelktas norint kuo tiksliau atskleisti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriaus straipsnių analizę;

3. **lyginamasis ir statistinis metodas** naudotas palyginti aktualius statistinius duomenis ir pateikti įžvalgas;

4. **istorinis metodas** naudotas pateikiant aktualiu straipsnių redakcijų pokyčius.

Darbo originalumas: Teisinė literatūra, šia tema yra pakankamai gausi, plačiai išnagrinėta ir išsamiai aptarta. Nepilnamečių ypatumus nagrinėjo daug Lietuvos autorių ir teisės mokslininkų kaip pavyzdžiui: G. Švedas, G. Sakalauskas, A. Drakšienė, R. Drakšas, L. Ūselė, M. Dobrynina bei kiti. Ši tema, ne kartą, buvo nagrinėta ir magistro rašto darbuose. Svarbu pabrėžti, kad šis darbas orientuotas išimtinai tik Lietuvos teisės taikymui bei kritiškai žvelgia į dabartinės teisinio reguliavimo spragas. Svarbu akcentuoti ir tai, kad nuo 2025 m. įsigalioja naujasis Baudžiamasis kodeksas. Šiame darbe, taip pat apžvelgiami atitinkamų šio kodekso XI skyriaus straipsnių būsimi redakcijų pokyčiai.

Svarbiausi šaltiniai: Didžiausias dėmesys rašto darbe skiriamas nacionaliniams teisės aktams, t. y. daugiausia remtasi Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, kuriame yra XI skyrius, skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams. Taip pat, nagrinėjami ir tarptautiniai teisės aktai, nulėmę nepilnamečių baudžiamosios justicijos standartus. Taipogi, remtasi ir įvairia specialia literatūra bei oficialiosios

statistikos duomenimis, siekiant išsiaiškinti dažniausiai taikomas auklėjamojo poveikio priemonės bei bausmes. Remtasi G. Švedo, A. Drakšo, A. Drakšienės, L. Ūselės, I. Michailovič, L. Pakštaičio bei kitų mokslininkų straipsniais, analizuota nagrinėjamos tematikos speciali teisinė literatūra. Taip pat, analizuota ir aktuali Lietuvos teismų praktika, neapsiribojant vien tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis, o atsižvelgiant ir į žemesnių instancijų teismus.

1. NEPILNAMEČIO SĄVOKA

Baudžiamosios teisės doktrinoje nepilnamečio sąvoka siejama su dviem esminiais kriterijais – chronologiniu amžiumi ir psichologine branda. Paprastai aiškinant, pirmasis kriterijus – amžius, vertinamas pagal tai, kiek asmeniui yra metų, pagal jo gimimo datą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 81 straipsnio 1 dalyje įstatymų leidėjas nurodo, kad XI skyriaus nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Tačiau, nors ir šis kriterijus yra esminis, pripažįstama, kad nėra pakankamas, sprendžiant apie baudžiamosios atsakomybės taikymą nepilnamečiams, kadangi ši asmenų grupė gali labai skirtis pagal savo socialinį, emocinį išsivystymą. Vien tik formalus amžiaus vertinimas yra neproporcingas, todėl tam yra antrasis kriterijus, kuris reikalauja gilesnio vertinimo ir yra siejamas su nepilnamečio kognityviniais gebėjimais, sąmoningumo lygiu, vertybiniu pamatu bei psichologine raida. Tai akcentuoja ir tarptautiniai teisės aktai, kaip pavyzdžiui, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 1 dalis, kuri įpareigoja kurti tokią sistemą, kad su nusikaltusiu vaiku būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose dėl sankcijų ir poveikio priemonių nepilnamečiams teisės pažeidėjams nurodoma, kad minimalus amžius, nuo kurio gali būti skiriamos tokios priemonės, turi būti nustatytas įstatymu ir negali būti per mažas. Sankcijų skyrimas bei vykdymas turi atitikti nepilnamečių interesus, laikantis proporcingumo principo, kuris reikalauja, kad sankcijos būtų proporcingos padaryto teisės pažeidimo sunkumui. Be to, sankcijos turi būti pritaikytos, atsižvelgiant į individualias nepilnamečių savybes, tokias kaip amžius, fizinė ir psichinė sveikata, išsivystymo lygis, gebėjimai bei asmeninės aplinkybės, kurios gali būti nustatomos per atitinkamus psichologinius, psichiatrinius ar socialinius vertinimus. Terminas „nepilnamečio teisės pažeidėjas“ taikomas asmenims iki 18 metų, kuriems inkriminuojamas arba kurie yra padarę teisės pažeidimą, o šiomis taisyklėmis remiamasi šio apibrėžimo kontekste (Europos tarybos rekomendacijos dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės..., 2008). Todėl, įstatymų leidėjas, BK 80 straipsnio 1 punkte yra nurodęs, jog viena iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirčių yra užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

1.1. Amžius

Lietuvos baudžiamajame įstatyme vartojama sąvoka „nepilnametis“ apima visus asmenis, kurie nesulaukė pilnametystės (18 metų), bet sulaukė amžiaus, nuo kurio traukiama baudžiamoji atsakomybė. Ši sąvoka yra sudedamoji vaiko sąvokos dalis, kuri apima vaikus, sulaukusius nuo 14 iki 18 metų amžiaus (Švedas *et al.*, 2020, p. 299). Paminėtina, jog įstatymų leidėjas BK nevartoja sąvokos „nepilnametystė“, tačiau iš baudžiamojo įstatymo turinio galima manyti, kad ši sąvoka paprastai siejama su tam tikru amžiaus tarpsniu – žmogaus psichinės raidos ir jo, kaip asmenybės vystymosi pakopa, turinčia tam tikras laiko ribas (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 42). Teisės literatūroje nepilnamečių samprata dažniausiai tapatinama ir su vaikų ar paauglių sampratomis. Pagal Jungtinių Tautų 1989 m. Vaiko teisių konvenciją vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Taip pat, baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reikėtų suprasti kaip valstybės ir nepilnamečio baudžiamojo teisinio santykio realizavimo formą. Ji siejama su išsamiu nepilnamečių amžiaus, jų fiziniu ir psichinių ypatumų įvertinimu (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 19). Būtent, pereinant iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą, dėl fiziologinės ir psichinės raidos, keičiasi individo poreikiai bei interesai, elgesys, bendravimo ypatumai, formuojasi tam tikri asmenybės bruožai ir kt., todėl kiekvienam amžiaus tarpsniui yra būdingas savitas socialinės aplinkos sąlygų ir vidinių individo savybių santykis (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 42).

Pagal asmenybės formavimosi laipsnį Lietuvoje paauglystės amžių yra įprasta skirstyti į jaunesnįjį (12-13 m.) ir vyresnįjį (14-17 m.). Vyresniojo amžiaus paauglių atskirtis yra kur kas platesnė nei jaunesniojo paauglystės amžiaus asmenų (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 45). Galime manyti, kad toks skirstymas kyla iš to, jog vyresnieji, nors ir nėra suaugę, tačiau yra labiau gebantys suvokti savo veiksmų pasekmes. Manytina, jog ši grupė labiau geba valdyti savo elgesį, dažniau veikianti sąmoningai bei save linkę tapatinti su suaugusiais. Dėl šių priežasčių, įstatymuose gali būti diferencijuojama baudžiamoji atsakomybė, o, būtent baudžiamosios teisės teoretikai, inicijavę nepilnamečių atsakomybės ypatumus, pažymi, kad nepilnamečių atsakomybei turi būti būdingas „išskirtinumas, siejamas su visapusišku amžiaus, fizinių ir psichinių ypatumų, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamojo poveikio priemones, įvertinimu“ (Pakštaitis, 2007, p. 14).

Įstatymų leidėjas BK 13 straipsnyje nustato amžių, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Šio straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad pagal šį kodeksą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o šio straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų.

BK 13 straipsnio 2 dalyje nurodomos išimtys atitinkamoms nusikalstamoms veikoms, kurios išsiskiria savo pavojingumu ir už jų padarymą atsako asmenys, kuriems iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, t. y. nužudymas (129 str.), sunkus sveikatos sutrikdymas (135 str.), išžaginimas (149 str.), seksualinis prievartavimas (150 str.), vagystė (178 str.), plėšimas (180 str.), turto prievartavimas (181 str.), turto sunaikinimas ar sugadinimas (187 str. 2 d.), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimas (254 str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystė, prievartavimas arba kitoks neteisėtas užvaldymas (263 str.), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimas (280 str. 2 d.) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Toks požiūris yra pagrįstas tiek teisiniu, tiek socialiniu aspektu. Atsižvelgdamas į vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumus, įstatymų leidėjas gerokai susiaurino pavojingų veikų, už kurias nepilnametis atsako įstatymų nustatyta tvarka, ratą, taip užtikrindamas proporcingumo principą, pagal kurį nepilnamečių atsakomybė yra derinama, atsižvelgiant į jų socialinę bei psichologinę raidą. Todėl daroma prielaida, kad vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumai jau yra tokie, kad paaugliai gali visiškai suvokti ir įsisąmoninti konkrečius baudžiamojo įstatymo nustatytus draudimus (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 45). Tuo pačiu, išskirdamas tam tikras nusikalstamas veikas, užtikrina, jog sąveika tarp nepilnamečio amžiaus ir pavojingumo būtų proporcinga ir nebūtų piktnaudžiaujama jų baudimu.

Apibendrinant, galime teigti, jog įstatymų leidėjas preziumuoja, kad nuo 14 metų amžiaus asmuo turi pakankamą suvokimą, leidžiantį jam suprasti, ką reiškia veikti neteisėtai, ir kad jo veiksmai gali pažeisti kitų teises ar viešąją tvarką, t. y. geba suvokti savo veiksmų sunkumą. Pastarajai amžiaus grupei, baudžiamoji atsakomybė taikoma už sunkesnius nusikaltimus, kur būtinas sąmoningas ir tyčinis veiksmas, kaip pavyzdžiui – žmogžudystė ar sunkus sveikatos sutrikdymas. Tačiau atsakomybė nuo 16 metų amžiaus apima platesnį nusikaltimų spektrą, įskaitant ir mažiau sunkius nusikaltimus. Tai atspindi skirtumą, tarp asmens brandos etapų, kai yra manoma, kad jaunesni nepilnamečiai dar negali iki galo suprasti kai kurių sudėtingesnių ir abstraktesnių teisinių normų.

1.2. Socialinė branda

Vien tik amžius, nėra pakankamas rodiklis. Nepilnamečių sąmonės, suvokimo specifika orientuoja į tai, kad tradiciškai baudžiamojoje teisėje suprantama kaltė (asmens, darančio nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą psichinis santykis su ta veika, iš jos kylančiais padariniais, objektyviomis veikos aplinkybėmis) yra savita, nulemta jų brandos (Nepilnamečių justicija Lietuvoje, 2007, p. 37). Todėl, socialinės brandos kriterijus leidžia įvertinti, ar asmuo supranta savo veiksmų pasekmes bei, kad veikia nusikalstamai.

Teisės mokslininkai, socialinę brandą apibrėžia pakankamai nuosekliai. L. Ūselė socialinę brandą įvardina, kaip fizinio, psichinio ir socialinio asmenybės brandumo pakopą, kurią kiekvienas asmuo pasiekia būdamas skirtingo amžiaus (Ūselė, 2011, p. 184). Tai vertinamasis kriterijus, kai turi būti tiriamas asmuo ir jo įvykdytos tam tikros socialinės užduotys. Paauglio peržengimas į jauno suaugusio žmogaus etapą ir visiškos atsakomybės prisiėmimas vyksta pamažu ir tai priklauso nuo kiekvieno konkretaus žmogaus ir individualių gyvenimo aplinkybių. Todėl amžiaus riba, skirianti pilnamečius asmenis nuo nepilnamečių, yra sąlyginė, formali (Nepilnamečių justicija Lietuvoje, 2007, p. 20). G. Švedas nurodo, kad socialinė branda atskleidžia nepilnamečio turimų žinių kiekį, jo požiūrį į aplinką ir jį supančius asmenis, gebėjimą vertinti visuomenės keliamus reikalavimus jo amžiaus žmonėms ir žinoti savo vietą jį supančioje aplinkoje, gebėjimą numatyti savo veikos padarinius ir juos planuoti, kritikuoti ir būti savikritiškam, siekti užsibrėžtų tikslų, kontroliuoti savo emocijas ir veiksmus kritinėse situacijose ir pan. (Švedas *et al.*, 2020, p. 301).

Teismų praktikoje išaiškinta, kad asmens dvasinę ir socialinę brandą galima apibūdinti kaip gebėjimą prisiimti atsakomybę, kuri atspindi pasitikėjimą savo jėgomis, vidinę kontrolę, gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus, adekvačią savivertę, nepriklausomybę ir orientaciją į tam tikrą veiklą (darbą, mokslą ar pan.); taip pat gebėjimą apsvarstyti situaciją iš skirtingų požiūrio taškų, suvokti ilgalaikius ir trumpalaikius savo poelgių padarinius, kito asmens perspektyvą ir atsižvelgti į ją; gebėjimą prieš veikiant įvertinti situaciją, valdyti savo impulsus ir slopinti agresiją. Kitaip tariant, dvasinę ir socialinę brandą atskleidžia asmens turimų žinių ir gebėjimų visuma, jo požiūris į aplinką ir jį supančius asmenis, gebėjimas vertinti visuomenės keliamus reikalavimus jo amžiaus žmonėms, gebėjimas numatyti savo veikos padarinius ir juos planuoti, kritikuoti ir būti savikritiškam, tikslų siekis, galėjimas kontroliuoti savo emocijas ir veiksmus kritinėse situacijose ir kt. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Siekiant užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų nepilnamečių amžių ir socialinę brandą, įstatymų leidėjas, viena vertus, apibrėžė minimalias baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribas, kita vertus, įpareigojo teismą individualizuojant bausmę, atsižvelgti, kad nepilnametis ne visada gali teisingai ir visiškai suprasti savo padarytos nusikalstamos veikos esmę ir jos padarinius, nukentėjusiajam padarytos žalos dydį ir pan. (Švedas *et al.*, 2020, p. 301).

Sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimą, pirmiausia kreiptinas dėmesys į nepilnametį, kaip į asmenį, kuriam reikalinga socialinė pagalba, ir tik po to – kaip į teisės pažeidėją (Nepilnamečių justicija Lietuvoje, 2007, p. 38). Todėl, nepakankama socialinė branda gali lemti diferencijuotą baudžiamosios atsakomybės taikymą – tai gali būti mažesnės bausmės ar auklėjimo poveikio priemonės. BK 80 straipsnio 1 punktą nurodo, kad vienas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties tikslų yra užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų socialinę brandą.

BK 81 straipsnis numato, kad nepilnamečiams skiriamos bausmės ir auklėjamosios priemonės turi būti taikomos tik tada, kai tai atitinka jų brandą ir asmenybę.

BK 91 straipsnis reglamentuoja, jog teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui, be šio kodekso 54 straipsnio 2 dalyje išvardytų aplinkybių, atsižvelgia į: 1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas; 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą. Taigi, teismai turi ne tik patikrinti, ar asmuo atitinka minimalią baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą, bet ir įvertinti, ar jis buvo pajėgus suvokti savo veiksmų esmę ir jų pavojingumą.

Teismų praktikoje socialinės brandos vertinimas, visgi, nėra struktūrizuotas, dažnai tik paviršutiniškai paminimas, t. y. minima ne kaip atskira analizės dalis, o aptariama per įvairių aplinkybių prizmę. Kita vertus, socialinė branda yra kompleksinis asmens gebėjimas suvokti savo veiksmus ir elgtis pagal visuomenės normas, jis vystosi per įvairias socialines patirtis ir aplinkos veiksnius, kurie sudaro sąlygas asmeniui įgyti emocinį stabilumą, savikontrolę ir atsakomybę. Paminėtina, kad pozityviai vertintinas specialistų dalyvavimas ir ekspertų išvadų panaudojimas bylose, kas teikia svarias išvadas apie kaltinamojo psichinę būklę ir brandos lygį. Pavyzdžiui:

„Nors apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje atskira pastraipa nepilnamečio auklėjimo ir gyvenimo sąlygų, jo sveikatos būklės ir socialinės brandos neaptarė, tačiau iš nuosprendžio visumos matyti, kad teismas vertino nuteistojo santykį su tėvais, o tai reiškia, kad nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos nebuvo socialiai nepriimtinos, žalingos kaltininkui ar turėjusios įtakos jo nusikalstamam elgesiui, priešingai, nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos buvo palankios jo asmenybei, jis patyrė šeimos rūpestį juo,

tačiau vis tiek elgėsi nusikalstamai <...>. Teismas, vertindamas psichiatro ekspertizės aktą, atskleidė H. T. asmenybę, priklausomybių problemas, jo abejingą laikyseną kitų asmenų išgyvenimams, elgesio sąmoningą atitolimą nuo visuomenei priimtinių elgesio standartų.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

„Iš baudžiamosios bylos matyti, kad O. B., veikų padarymo metu, buvęs septyniolikos metų amžiaus <...>. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas įvertino O. B. asmenybės ir elgesio socialinį kontekstą (darbo, mokymosi, šeimos aplinkybes), taip pat O. B. nuostatas daryti teisės pažeidimus, socialinio tyrimo išvadą, kurioje nurodyta, kad O. B. nesupranta probacijos esmės ir jos naudos sau, priežiūrą vertina kritiškai (kaip baudimą), nebendradarbiauja, motyvacija keisti elgesį nedidėja, pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika vis dar išlieka vidutinė, taip pat teismo psichologijos ir teismo psichiatrijos ekspertizės akto išvadas ir padarė motyvuotą išvadą, kad nėra pagrindo O. B. taikyti laisvės atėmimo bausmės atidėjimą.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

„H. K. apeliaciniame skunde teigiama, kad H. K., kuris nusikaltimo padarymo metu buvo nepilnametis, nesuvokė, ką daro. Tačiau šį nuteistojo argumentą paneigia byloje esantis teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės aktas, kuriame nurodoma, kad H. K., atsižvelgiant į jo psichinio išsivystymo lygį, atitinkantį ribinio intelekto kriterijus, psichinę sveikatą, amžiaus tarpsnio ypatumus bei individualias psichologines ypatybes, gebėjo suvokti savo veiksmų esmę ir galėjo juos valdyti. Jam būdingos individualios psichologinės ypatybės inkriminuojamos veikos padarymo metu netrukdė teisingai suvokti aplinkos, savo veiksmų bei atitinkamai reguliuoti savo veiklą inkriminuojamos nusikalstamos veikos metu. Nusikalstamos veikos padarymo metu H. K. nebuvo fiziologinio afekto ar kitos emocinės būsenos, galėjusios turėti esminės įtakos tiriamojo sąmonei ir veiklai. Nenustatyta, kad H. K. būtų būdingi kokie nors psichikos trūkumai, nesusieti su psichikos sutrikimu, dėl kurių jis būtų negalėjęs visiškai suprasti savo elgesio ir savo veikimo pavojingumo arba būtų negalėjęs valdyti savo veiksmų. Teisėjų kolegija, taip pat pažymi, kad įstatymo leidėjas, nustatydamas nusikalstamos veikos subjekto amžiaus ribas, tuo pačiu pripažįsta, kad tokio amžiaus sulaukęs asmuo suvokia daromos nusikalstamos veikos esmę.“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

„Kaltinamasis nusikalto būdamas nepilnamečiu, šiuo metu jis yra nevedęs, neteistas, administracine tvarka nebaustas, tęsia mokymąsi gimnazijoje, mokyklos personalo charakterizuojamas teigiamai. G. T. socialinė branda atitinka jo amžių. Duomenų apie

sveikatos sutrikimus negauta. Nepilnamečio individualaus vertinimo pažyma patvirtina, kad kaltinamasis gyvena pilnoje šeimoje, auklėjamas abiejų tėvų. Tėvai yra dirbantys. Namuose yra rūpinamasi vaiko auklėjimu, sudaryta palanki aplinka vaiko poilsui bei ugdymuisi“ (Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

„Teisėjų kolegijai nekyla abejonių, jog nuteisto nepilnamečio socialinė branda atitinka jo amžių. Jau minėtame teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akte konstatuojama, kad nusikaltimo padarymo metu K. Č. galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje).

BK taip pat yra numatyta galimybė, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus taikyti asmenims kurie yra sulaukę pilnametystės (18 metų), tačiau ne vyresniems nei 21 metų. Ši nuostata siejama su tuo, jog nors jie ir yra teisiškai atsakingi kaip pilnamečiai, tačiau jų socialinė, emocinė ir psichologinė branda dar gali nebūti pilnai susiformavusi. Paminėtina, kad asmens, kuriam veikos padarymo metu suėjo 18 metų, motyvai dažnai nesiskiria nuo nepilnamečių nusikalstamo elgesio motyvacijos (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 144).

Šiuolaikinė psichologija teigia, kad kažkada buvusi populiari nuomonė, jog pasibaigus vaikystei svarbesni asmenybės pokyčiai nebevyksta, užleidžia vietą nuomonei, kad žmogaus raida tęsiasi visą gyvenimą (Ūselė, 2010, p. 62). Jau daug metų psichologai ir medikai teigia, kad sulaukęs 18 m. amžiaus asmuo, ne visuomet yra iš tikrųjų suaugęs ir kad brandos procesas gali trukti dar keletą metų. Pabrėžiama, kad lygiai taip pat, kaip paauglystė neprasideda staiga ir netikėtai, taip ir brendimas nesibaigia sulaukus tam tikro griežtai apibrėžto amžiaus. Paauglystės nulemtas elgesys gali būti būdingas ir vėlesniais metais (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 6). Tikrosios brandos, jų nuomone gali tekti laukti iki 22, ar net 25 metų (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 141).

Baudžiamojoje teisėje preziumuojama, kad 18 metų sulaukęs asmuo jau yra pakankamai protiškai, socialiai ir fiziškai subrendęs, kad jam galėtų būti taikoma suaugusiems skirta baudžiamosios atsakomybės forma. Taigi, būtent nuo aštuoniolikos metų asmuo formaliai pripažįstamas suaugusiuoju. Tačiau ši prezumpcija nėra absoliuti (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Atsižvelgiant į tai, kad asmens socialinė branda negali būti visais atvejais kategoriškai apibrėžiama tam tikra amžiaus riba, BK 81 straipsnio 2 dalyje numatyta išlyga, kad šio kodekso 90–94 straipsnių nuostatos gali būti taikomos asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieni

metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų šio kodekso 80 straipsnyje numatytą paskirtį (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, pagal šiuo metu galiojančias teisės normas ir jų pagrindu susiklosčiusią teismų praktiką, nepakankamos socialinės brandos konstatavimas suponuoją pareigą teismui prieš baudžiamojon atsakomybėn traukiamą jaunuolį taikyti specifinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formą, kuri, yra švelnesnė, nei suaugusiems taikoma baudžiamosios atsakomybės forma, ir ja siekiama gerokai daugiau tikslų, susijusių su asmens socialine reabilitacija, negu taikant suaugusiųjų baudžiamosios atsakomybės formą (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Visgi, BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymas yra teismo diskrecijos teisė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kiekvienu atveju, sprendžiant, ar asmuo tiek formaliai, tiek faktiškai yra pasiekęs pilnametystės ribą, būtina įvertinti jo fizinį bei psichinį išsivystymą, jo socialinę aplinką ir joje įgytas vertybes, ypatingas dėmesys turi būti kreipiamas į amžių, kurio sulaukęs asmuo padarė nusikalstamas veikas – ar jis žymiai nutolęs nuo formalios pilnametystės ribos (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Šiame kontekste pažymėtina, kad įprastai asmens socialinė branda perkopia nepilnamečio asmens statusą tuomet, kai jis įgyja tam tikrą išsilavinimą, profesiją, nuolatinais vykdo darbo veiklą, tuo išreiškdamas savo nepriklausomumą bei savarankiškumą nuo tėvų šeimos, sukuria savo šeimą ar imasi tokių visuomeninių funkcijų, kurios sudaro pagrindą spręsti apie asmens susiformavusias socialines vertybes, atitinkančias visuomenėje egzistuojančias normas (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taip pat, nepakankama socialinė branda nustatoma įvertinus ir dvejopo pobūdžio aplinkybes: 1) byloje surinktais duomenimis nustatytas jaunuoliui inkriminuojamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės (nusikalstamos veikos dalykas, jos padarymo būdas, įrankiai, priemonės, laikas, vieta, tikslas ir pan.) ir tam tikrais atvejais, esant poreikiui, išklausus specialisto paaiškinimų arba įvertinus jo pateiktą išvadą; 2) kaltinamojo (nuteistojo) elgesys baudžiamojo proceso metu (pavyzdžiui, jo duodamų parodymų išsamumas, turinys, motyvai, dėl kurių jis atsisako duoti parodymus, ir pan.), kaltinamojo (nuteistojo) sveikatos būklę apibūdinančios aplinkybės, jo asmenybę charakterizuojantys duomenys (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Vis dėlto, kyla klausimas, kiek tiksliai, teismas gali remtis subjektyviais socialinės brandos kriterijais ir ar tokios diskrecijos ribos nėra pernelyg plačios, t. y. ar nesudaroma terpė nevienodam vertinimui, kai esant panašioms situacijoms, skirtingi teismai gali priimti skirtingus sprendimus. Šios įstatymo nuostatos lankstumas, taip pat reiškia, kad, pripažinus, jog 18-20 m. asmens psichologinė branda panaši į nepilnamečio, teismas turi teisę, bet ne pareigą, tokiems asmenims taikyti BK XI skyriaus normas. Taipogi, nurodytos bylos aplinkybės bei kiti kriterijai, preziumuoja, kad jie iš esmės yra tinkami atskleisti nepakankamą socialinę brandą. Manytina, kad išskirti kriterijai, kaip darbas ir pan. gali būti gana siaurai apibrėžti. Turime suprasti, kad socialinė branda yra sudėtinga sąvoka, kurios negalime supaprastinti iki ekonominės nepriklausomybės, kaip pavyzdžiui, kai kurie jauni nepilnamečiai dėl tam tikrų ekonominių sąlygų gali būti nepriklausomi nuo savo tėvų, tačiau tai neturėtų automatiškai lemti, jog jie yra socialiai brandūs. Kita vertus, formuluotė: „o prireikus - į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui“, nurodo, jog specialisto paaiškinimai ar išvada nėra privalomi kiekvienu atveju, kai teismas sprendžia BK XI skyriaus nuostatų taikymo 18-21 metų asmenims klausimą. Įstatymų leidėjas daro prielaidą, kad tokio asmens socialinės brandos trūkumai yra labai aiškūs ir jie akivaizdžiai neatitinka jo amžiaus (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 145). Sutiktina, kad specialistų išvados ar ekspertizės nėra reikalingos kiekvienu atveju, o ir jų atlikimas gali apsunkinti teismo procesą, todėl tik kilus abejonėms, galima svarstyti galimybę kreiptis į specialistus. Paminėtina, jog nagrinėjant teismų praktiką, kuriose keliamas šis klausimas, net ir esant prieš tai minėtiems kriterijams, teismai nevengia paskirti ambulatorinį teismo psichiatrijos tyrimą, teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. sausio 14 d. nuosprendis, baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 25 d. nuosprendis, baudžiamojoje byloje).

Lietuvos teismų praktikoje jaunų pilnamečių teisinė praktinė integracija į nepilnamečių justicijos sistemą susiduria su dideliais sunkumais, iš kurių, pirmiausia pažymėtina socialinės brandos vertinimo kriterijų, metodikos bei specialistų, kurie padėtų įvertinti jauno pilnamečio socialinę brandą, deficitas (Butkus, 2017, p. 78). Pažymėtina, kad kai kurie teisėjai susiduria su problemomis ir neaiškumais praktiškai taikant minėtas BK straipsnių nuostatas, susijusias su nepilnamečių ir kitų asmenų 18 iki 20 metų amžiaus socialinės brandos įvertinimu. Tačiau, tai ne nurodytų BK straipsnių normų trūkumai, bet visų pirma, šių normų taikymo bei jų įgyvendinimo užtikrinimo problemos (Dapšys *et al.*,

2008, p. 71-74). Kita vertus, teisinėje mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad teismo psichologijoje nėra nei teorinio, nei metodinio pagrindo nustatyti asmens socialinę brandą, nėra suformuluotų socialinės brandos vertinimo kriterijų, todėl net teismui pasitelkus ekspertus, nėra aišku, ką jie turi ištirti ir nustatyti (Butkus, 2017, p. 76). Jaunuolių, padariusių nusikalstamą veiką, socialinės brandos samprata, jos turinio nustatymas iš esmės nėra teisinis klausimas, jis ypač susijęs su psichologijos, pedagogikos, sociologijos ir kriminologijos mokslais (Nepilnamečių justicija Lietuvoje, 2007, p. 20). Todėl, manytina, kad būtų tikslinga sukurti aiškią metodiką, pagrįstą pastarųjų mokslų tyrimais, kurią galėtų naudoti tiek teisėjai, tiek specialistai bei būtų skatinamas kuo didesnis tarpdisciplininis bendradarbiavimas.

2. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI

Nepilnamečiai teisės pažeidėjai turi būti atskiriami nuo pilnamečių ir jiems nustatomas jų amžių ir teisinį statusą atitinkantis režimas bei bylose būtina taikyti tokią procedūrą, kurioje atsižvelgiama į jų amžių ir pageidaujamą paramą jų perauklėjimui (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966). Siekdama kovoti su nepilnamečių nusikalstamumu, visuomenė turi sukurti strategiją, kurioje būtų derinamos prevencinės priemonės, aktyvi intervencija ir bausmė (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių..., 2006). Tokie ir panašūs tarptautiniai įsipareigojimai lėmė nepilnamečių atsakomybės ypatumus. Pagrindinė jų mintis, kad dėl savo amžiaus, socialinės brandos jauni asmenys negali atsakyti tokia pat apimtimi, kaip pilnamečiai. Valstybė turi sukurti tam tikrą modelį, kuris derintų teisingumo vykdymą su aktyvia prevencija ir tinkama reintegracija į visuomenę. BK 82–91 straipsniuose reglamentuojami auklėjamojo poveikio priemonių ir bausmių skyrimo ypatumai. Atsižvelgiant į tai, toliau darbe bus analizuojamos dažniausiai taikomos auklėjamojo poveikio priemonės ir bausmės nepilnamečiams Lietuvoje bei jų taikymo ypatumai.

2.1. Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams

Baudžiamajame įstatyme įtvirtintos auklėjamojo poveikio priemonės rodo naują valstybės baudžiamosios politikos kryptį, siekiant humanizuoti nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomas poveikio priemones, mažinti jų represyvumą ir didinti galimybes šiems nepilnamečiams resocializuotis bei adaptuotis visuomenėje (Drakšienė, 2008, p. 146). Įtvirtindamas specialią nepilnamečiams taikomų poveikio priemonių sistemą ir numatydamas specialią jos paskirtį, įstatymų leidėjas sudarė teisinį pagrindą sudėtingam nepilnamečių resocializacijos procesui (Drakšas, 2006, p. 31).

G. Švedas nurodo, kad auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiui – tai valstybės prievartos priemonės, teismo skiriamos nepilnamečiui, baudžiamojo įstatymo nustatytu atveju. Auklėjamojo poveikio priemonių instituto atsiradimą nulėmė tos pačios priežastys, dėl kurių atsirado baudžiamojo poveikio priemonių institutas, – tai siekis sudaryti platesnes teises prielaidas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės individualizavimui ir diferencijavimui, taip pat, poreikis turėti tokių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonių, kurias būtų galima taikyti baudžiamojo nusižengimo atveju, taip pat atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, ir kurios nulemtų bausmei būdingų teisinių padarinių (Švedas, 2020, p. 318). Jam antrina ir L. Ūselė su M. Dobrynina, kurios teigia, kad auklėjamojo poveikio priemonės – tai

baudžiamojo įstatymo numatytos poveikio priemonės, teismo skiriamos nepilnamečiams, kai siekiama jų elgesį koreguoti be bausmės. Jų sistema svarbi nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje grandis, tačiau vis dar, dažnai pripažįstama, kad yra nepakankamai veiksminga. Yra net nuomonių, kad griežtą baudžiamosios reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą reikalavimą, atsižvelgiant į nukentėjusiųjų situaciją ir visuomenės saugumo poreikio patenkinimą, gali lemti tinkamų auklėjimo priemonių stoka (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 33). Visgi, L. Pakštaičio nuomone, šioms priemonėms būdingi ir nubaudymo elementai, tačiau jomis siekiama tokių tikslų: 1) pataisyti nepilnamečį ir jį ugdyti; 2) keisti jo gyvenimo būdą ir padėti integruotis į visuomenę; 3) sulaikyti nuo neteisėtų veikų padarymo (Pakštaitis, 2007, p. 16).

Simboliška, jog auklėjamojo poveikio priemonės įstatymo leidėjas, BK XI skyriuje aptaria prieš bausmes, lyg deklaruodamas jų prioritetą ir siūsdamas žinutę, jog svarbu ugdyti socialiai atsakingus piliečius, akcentuoti nepilnamečių resocializaciją ir visą tai derinti su baudžiamąja politika. Būtent, nepilnamečio resocializaciją, integraciją į visuomenę bei asmenybės ugdymą skatinančios auklėjamojo poveikio priemonės savo esme yra žymiai labiau atitinkančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį nei įprastos kriminalinės bausmės, todėl sprendžiant nepilnamečiams taikytinų poveikio priemonių klausimus joms visados turi būti teikiamas prioritetas (Krušinskas, 2024, p. 103). Tai pabrėžiama ir teismų praktikoje, nurodant, jog valstybė, diferencijuodama nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę nuo suaugusių asmenų, įstatymu apibrėžė šių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, kur, *inter alia*, numatė riboti laisvės atėmimo bausmes ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams galimybes bei padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu (BK 80 straipsnio 2 ir 3 punktai). Taigi, priverčiamosios auklėjamojo pobūdžio priemonės, turinčios auklėjimo ir bausmės požymių, ribojančios nepilnamečio elgesį ir kartu turinčios auklėjamąjį, pataisomąjį poveikį, yra svarbi baudžiamoji teisinė priemonė, kuriai taikyti BK normos teikia pirmenybę prieš kitas nepilnamečių nubaudymo priemones – kriminalines bausmes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tačiau siekiant užtikrinti šios sistemos veiksmingumą būtina, ne tik tai įtvirtinti teoriniame lygmenyje, bet ir siekti efektyvaus praktinio įgyvendinimo.

BK 82 straipsnyje reglamentuojama, kad nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat, nepilnamečiui, kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba kuris lygtinai paleistas iš

laisvės atėmimo vietų įstaigos, gali būti skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šios priemonės apima įspėjimą, turtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą, nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus, atidavimą tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdymui ir priežiūrai, elgesio apribojimą ir atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Teismas šiuo atveju gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones. Verta paminėti, kad BK 82 straipsnio, įsigaliosiančioje 2025 m. vasario 1 d. redakcijoje numatomas ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024).

Pagal Valstybės duomenų agentūros pateiktą statistiką (1lentelė), dažniausiai taikomos poveikio priemonės yra elgesio apribojimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai ir įspėjimas.

1 lentelė. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės

	Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės				
	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Įspėjimas	24	37	12	14	28
Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	24	8	11	7	2
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	69	58	22	16	8
Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	2	1	1	–	3
Elgesio apribojimas	159	118	97	69	78
Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	–	–	–	1	–

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Pagal BK 83 straipsnį įspėjimas gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška auklėjamojo poveikio priemonė arba kartu su kitomis tokiomis priemonėmis. Teismas, skirdamas nepilnamečiui šią auklėjamojo poveikio priemonę, raštu išaiškina galimas teisinės pasekmes, jeigu jis padarytų naujų nusikalstamų veikų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Teismų praktikoje nėra išaiškinama ši auklėjamojo poveikio priemonė. Bylose apsiribojama lakonišku jos paskyrimu, be detalesnių paaiškinimų. Įspėjimas yra švelniausia teismo skiriama auklėjamojo poveikio priemonė, kurios esmę sudaro oficialus pranešimas nepilnamečiui apie teisinius padarinius, kurių sukeltų naujos nusikalstamos veikos padarymas, auklėjamojo poveikio priemonės nevykdymas arba

netinkamas vykdymas ir pan. (Švedas, 2020, p. 321). Teorijoje dėstoma, kad įspėjimas turėtų būti skiriamas, kai padaryta veika aiškiai atsitiktinė, nepilnametis nuoširdžiai gailisi, supranta savo kaltę, elgesio netinkamumą, pasižada mokytis, dirbti ar tinkamai elgtis, tuomet gali būti pasiektas įspėjimo veiksmingumas (Ušėlė, Dobrynina, 2012, p. 33). Kaip pavyzdžiui: „M. V. padarė baudžiamąjį nusižengimą, nusižengė pirmą kartą, vos sulaukęs 18 metų amžiaus, administracine tvarka nebaustas ir jokių kitų teisės pažeidimų nėra padaręs, mokosi. Kaltinamasis prisipažino ir nuoširdžiai gailisi padaręs nusikalstamą veiką, kritiškai vertina savo poelgį, jo atsakomybę sunkinančių aplinkybių nenustatyta. Visos šios aplinkybės duoda pakankamą pagrindą manyti, kad padaryta nusikalstama veika buvo atsitiktinis reiškinys M. V. gyvenime, ir kad ateityje M. V. laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Nustačius BK 93 str. 1 d. 3 p. numatytus pagrindus, teismas laiko galimu, tikslingu ir teisingu atleisti M. V. nuo baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamąją bylą jo atžvilgiu nutraukti. Vadovaujantis BK 93 str. 2 d., 82 str. 1 d. 1 p., 83 str., M. V. skiriama auklėjamojo poveikio priemonė įspėjimas“ (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Pagal statistinius duomenis, įspėjimas yra trečia pagal dažnumą taikoma auklėjamojo poveikio priemonė. Lentelė (2 lentelė) atspindi, kiek iš viso nepilnamečiams, nuo 2019 m. iki 2023 m. buvo paskirtas įspėjimas. Procentiškai, dažniausiai įspėjimas buvo taikytas 2023 m. (31 proc.) ir 2020 m. (22 proc.). Mažiausiai taikyta 2021 m. (10 proc.). 2019 m. sudarė 11 proc., o 2022 m. – septintadaliui visų nepilnamečių, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės (15 proc.).

2 lentelė. **Nepilnamečiai, kuriems paskirtas įspėjimas**

	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės, iš viso	213	169	124	92	90
Įspėjimas	24	37	12	14	28
Dalis procentais	11 %	22 %	10 %	15 %	31 %

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Kita, dažnai taikoma auklėjamojo poveikio priemonė – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai. Tai nesudėtingi darbai, kuriems nereikalingas specialus pasirengimas; juos teismo nuosprendžiu įpareigotas asmuo neatlygintinai, laisvu nuo tiesioginio darbo ar

mokymosi laiku privalo atlikti visuomenei, ir dėl tų darbų nėra sulygtą darbo (tarnybos) ar kitokioje sutartyje (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 162). BK 85 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad tokie darbai skiriami nuo 20 iki 100 valandų sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį. Pastarieji darbai turi reikšmingą socialinę naudą – padeda formuoti empatijos jausmą, ryšį su žmonėmis, lavina bendravimo įgūdžius, kas gali teigiamai paveikti nepilnamečio asmenybę. Taip pat, jų metu turėtų būti svarbu ne tiek prižiūrėti darbą atliekantį nepilnametį, kiek dirbti socialinį darbą: formuoti su juo palankius santykius, aptarti iškylančias problemas ir jas spręsti, kurti planus ateičiai, teikti būtiną pagalbą ir paramą (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 34).

Verta paminėti, kad tai yra ne baudimas, koku nors neprestižiniu darbu, pavyzdžiui: šluoti gatves ir pan., o auklėjamas darbas (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 163). Todėl, nereikėtų nemokamo pobūdžio darbų tapatinti su viešaisiais darbais, kas nėra auklėjamojo poveikio priemonė, o bausmė.

Pastarieji darbai gali būti skiriami, tik tuo atveju, jeigu nepilnametis sutinka. Tokia nuostata atitinka Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio 2 dalį, kurioje nurodoma, kad niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995). Kaip pavyzdžiui, vienoje iš bylų nurodoma, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 82 straipsnyje išvardytos auklėjamojo poveikio priemonės, kurios gali būti taikomos nepilnamečiams, o nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumuose numatyta, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai vykdomi, jeigu nepilnametis sutinka (BK 85 straipsnio 2 dalis). Kadangi nepilnametės nuteistosios K. J. sutikimo atlikti nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus nebuvo, apylinkės teismas tokios auklėjamojo poveikio priemonės jai paskirti negalėjo. Kadangi Baudžiamojo kodekso XI skyriaus nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų (BK 81 straipsnio 1 dalis), auklėjamojo poveikio priemonė – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai (BK 82 straipsnio 1 dalies 3 punktas) – keistina į kitą auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą (BK 82 straipsnio 1 dalies 5 punktas) – įpareigojimą dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse (BK 87 straipsnio 2 dalies 5 punktas) (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Tai rodo, kad jei nepilnametis nesutinka su jam paskirtais nemokamo auklėjamojo pobūdžio darbais, teismas gali paskirti jam kitą auklėjamojo poveikio priemonę nurodyta BK 82 straipsnyje. Akivaizdu, jog jaunam

asmeniui neturėtų būti skiriama dirbti: darbo, kuris fiziškai per sunkus; darbo, kuriame naudojamos toksinės, kancerogeninės ar kitos sveikatą veikiančios medžiagos; darbo, kur didesnis nelaimingų ir (arba) pavojingų veiksmų poveikis, didesnė nelaimingų atsitikimų ir pan. (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 166).

Pagal BK 85 straipsnio 3 dalį nemokamų darbų nepilnamečiui negalima skirti, jeigu jis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą. Šios dvi auklėjamojo poveikio priemonės yra tarpusavyje nesuderinamos, nes nepilnametis, būdamas specialioje auklėjimo įstaigoje, neturės galimybės dirbti nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose (Švedas *et al.*, 2020, p. 324).

Verta paminėti, kad nuo 2025 m. vasario 1 d. įsigaliosiančioje redakcijoje numatoma, jog skirdamas nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus teismas nustatys terminą, per kurį jie turės būti atlikti. Šis terminas negalės būti ilgesnis nei vieneri metai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024).

Lentelė (3 lentelė) atspindi, kiek iš viso nepilnamečiams, nuo 2019 m. iki 2023 m. buvo paskirti nemokami auklėjamojo poveikio darbai. Dažniausiai buvo taikyti 2020 m. (34 proc.) ir 2019 m. (32 proc.). Mažiausiai – 2023 m. sudarė tik 9 proc. O, 2022 m. ir 2021 m. sudarė 17-18 proc.

3 lentelė. Nepilnamečiai, kuriems paskirti nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai

	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės, iš viso	213	169	124	92	90
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	69	58	22	16	8
Dalis procentais	32 %	34 %	18 %	17 %	9 %

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Pirma pagal dažnumą, nepilnamečiams taikoma auklėjamojo poveikio priemonė yra elgesio apribojimas. Tai yra kompleksinė priemonė, susidedanti iš konkrečių, atitinkamose straipsnio dalyse nurodytų įsipareigojimų ir draudimų visumos. Tai reiškia, kad elgesio apribojimą sudaro ne vienas konkretus draudimas, bet, atskiri elementai, nurodyti BK 87 straipsnio 2 ir 3 dalyse tokie kaip: įpareigojimas būti namuose nustatytu laiku, ar draudimas žaisti azartinius žaidimus, kas yra sudedamosios vienos priemonės dalys.

Vienoje iš bylų, nurodoma, kad apeliaciniame skunde, nesutinkant su E. G. C. skirta auklėjamojo poveikio priemone, teigiama, kad šiuo atveju apylinkės teismas nepilnamečiui paskyrė daugiau nei tris auklėjamojo poveikio priemones, o tai prieštarauja BK 82 straipsnio 2 dalies nuostatom. Sutiktina su apelianu, kad, remiantis BK 82 straipsnio 2 dalimi, teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones, tačiau, priešingai nei teigiama skunde, pirmosios instancijos teismas šių nuostatų nepažeidė. Kaip jau minėta, apylinkės teismas kartu su bausme E. G. C. paskyrė tik vieną auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą 12 mėnesių (BK 87 straipsnis). O teismo nustatyti įpareigojimai: būti namuose nuo 22 val. iki 6 val. (BK 87 straipsnio 2 dalies 1 punktas); mokytis, tęsti mokslą arba dirbti (BK 87 straipsnio 2 dalies 2 punktas); dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse (BK 87 straipsnio 2 dalies 5 punktas); bei draudimai: vairuoti visas motorines transporto priemones (BK 87 straipsnio 3 dalies 3 punktas); vartoti psichiką veikiančias medžiagas (BK 87 straipsnio 4 dalis) nėra atskiros auklėjamojo poveikio priemonės, kaip nepagrįstai išskiriama apeliaciniame skunde, o yra minėtos auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio apribojimo – sudėtinė dalis. Kitaip tariant, elgesio apribojimas, kaip auklėjamojo poveikio priemonė, yra BK 87 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse įtvirtintų ir teismo paskirtų įpareigojimų ir (ar) draudimų visuma (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai rodo, kad baudžiamajame įstatyme nėra nurodyta, kiek maksimaliai galima skirti elgesio ribojimo elementų. Tokia galimybė, parinkti labai įvairių draudimų ir įpareigojimų derinį, leidžia skiriant šią auklėjamojo poveikio priemonę atliepti į labai skirtingas nepilnamečio asmenybės, jo padarytos nusikalstamos veikos ypatybes (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 35), kas būtent ir atspindi BK 80 straipsnio esmę. Kita vertus, neįtvirtinus maksimumo, kyla rizika, jog gali būti pritaikyta neproporcingai daug įpareigojimų ar draudimų, kurie ne tik apsunkintų pačios priemonės vykdymą, bet ir padarytų ją pertekline, t. y. neindividualizavus iš esmės prarastų auklėjamąjį poveikį bei pusiausvyrą tarp veiksmingumo ir jos vykdymo. Todėl, teismui tenka atsakomybė, užtikrinti, jog pasirinkti elementai būtų suderinti su nepilnamečio asmenybe bei kitomis jo ypatybėmis.

Taipogi, teismas nepilnamečiui jo ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių prašymu, taip pat savo nuožiūra, gali paskirti kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus įpareigojimus ar draudimus, kurie, teismo nuomone, turėtų teigiamos įtakos nepilnamečio elgesiui. Kaip pavyzdžiui, byloje prokuroras prašė paskirti M. Š. BK 87 straipsnyje nenumatytą elgesio apribojimą – lankyti psichologo konsultacijas apie žalingą alkoholio

poveikį jaunam organizmui, išklausančią visą konsultacijų kursą (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje, teismas V. M. viso bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu uždraudė vartoti alkoholinius gėrimus bei psichotropines ar narkotines medžiagas (Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Nei viena iš paminėtų apribojimų ir draudimų nėra nurodytas BK 87 straipsnio 2 ir 3 dalyse.

Nepilnamečio elgesio apribojimas gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė ar su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Ši priemonė negali būti skiriama, jeigu nepilnametis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą. Taip pat, nepilnametis privalo nustatyta tvarka atsiskaityti apie įpareigojimų ir draudimų vykdymą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Kaip jau rašto darbe minėta, tai dažniausiai taikoma auklėjamojo poveikio priemonė. Lentelė (4 lentelė) atspindi, kiek iš viso nepilnamečiams, nuo 2019 m. iki 2023 m. buvo paskirtas elgesio apribojimas. Daugiausiai taikyta 2023 m. (87 proc.). Mažiausiai 2020 m. (70 proc.). Tai rodo, kad kone visiems paaugliams yra skiriama ši priemonė, t. y. beveik trims iš keturių nepilnamečių, kuriems buvo paskirtos auklėjamojo pobūdžio priemonės.

4 lentelė. Nepilnamečiai, kuriems paskirtas elgesio apribojimas

	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės, iš viso	213	169	124	92	90
Elgesio apribojimas	159	118	97	69	78
Dalis procentais	75 %	70 %	78 %	75 %	87 %

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Įstatymų leidėjas yra numatęs auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmes, kurios reglamentuotos BK 89 straipsnyje. Numatyta, jog jei nepilnametis, kuriam paskirta viena auklėjamojo poveikio priemonė, jos nevykdo ar netinkamai ją vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus įspėtas, teismas, remdamasis šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimu, gali pakeisti tą poveikio priemonę bet kokia kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą (BK 89 straipsnio 1 dalis), arba jei yra paskirtos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės, tokiu pačiu principu, gali pakeisti jas kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, tačiau

įskaitant ir atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą (BK 89 straipsnio 2 dalis) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Teismų praktikoje nurodoma, kad įstatymas suteikia teismui teisę pakeisti paskirtąsias auklėjimo priemones kitomis, tačiau neįpareigoja imperatyviai. Pažymėtina, jog atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą tikslinga taikyti tik tuomet, kai nebegalima skirti kitų, švelnesnių auklėjamojo poveikio priemonių arba kada kitos auklėjamo poveikio priemonės jau buvo taikytos anksčiau, tačiau nedavė pageidaujamų rezultatų, taip pat, tada, kai yra duomenų, jog nepilnametis yra linkęs ir toliau daryti nusikalstamas veikas, kada nepilnamečiui nepakanka daryti vien auklėjamąjį poveikį neribojant laisvės, jį reikia kuriam laikui izoliuoti (Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kaip pavyzdžiui, vienoje byloje nurodoma, kad byloje esantys duomenys neleidžia teismui daryti išvados, jog D. D. netinkamas elgesys yra sistemingas ar piktybiškas ir dėl jo elgesio šiuo metu jį būtina izoliuoti. Esant šioms aplinkybėms konstatuotina, jog D. D. būtinybės skirti pačią griežčiausią auklėjamojo poveikio priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą dar nėra, ši auklėjamojo poveikio priemonė nebūtų adekvati paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo mastui. Be viso to, pažymėtina, jog galimybė keisti paskirtas auklėjamojo poveikio priemones visų pirma turėtų būti įgyvendinamas principas, jog pirmiausia būtų panaudotos visos galimos švelniausios prievartos priemonės, kuriomis būtų galima pataisyti nepilnametį (Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų 2020 m. vasario 11 d. nutartis). G. Švedas nurodo, kad minėtasis straipsnis nenumato auklėjamojo poveikio priemonių keitimo ar panaikinimo taisyklių, taikytinų atvejais, kai nepilnametis paskirtosios auklėjamojo poveikio priemonės nevykdo dėl pateisinamų arba objektyvių priežasčių (Švedas *et al.*, 2017, p. 213). Todėl verta akcentuoti, jog ši taisyklė bus įtvirtinta. Nuo 2025 vasario 1 d. įsigaliosiančioje BK 89 straipsnio redakcijoje numatyta jog, jeigu nepilnametis dėl pateisinamų priežasčių nevykdo jam paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės ar netinkamai ją vykdo, teismas, remdamasis šios priemonės vykdymą kontroliuojančios institucijos teikimu, gali atleisti nepilnametį nuo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo arba pakeisti ją kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024).

2. 2. Nepilnamečiams taikomos bausmės

Vienas iš pagrindinių ir visuotinai pripažintų baudžiamosios teisės principų yra atsakomybės neišvengiamumo principas. Jis reiškia, kad kiekvienas padaręs nusikalstamą veiką asmuo turi sulaukti bausmės arba kitokių baudžiamojo teisinio poveikio priemonių, kurias numato baudžiamasis įstatymas (Drakšas, 2004, p. 26). Baudžiamajame įstatyme, bausmė apibrėžiama, kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Jos paskirtis sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Kiekvienos bausmės savybė yra ta, kad ji turi atitikti bausmės numatytą paskirtį ir tik teisingai parinkus bausmę, bus galima tikėtis, kad ji atitiks bausmės paskirtį ir turės auklėjamąjį poveikį (Bagdonienė, Kušleikienė, 2009, p. 41). Todėl, baudžiamosios teisės doktrinoje teismui yra rekomenduojama bausmę, kaip griežčiausią prievartos priemonę, nepilnamečiui skirti tik tada, kai paaiškėja, kad jis padarė tokio pobūdžio nusikalstamą veiką, už kurią jam negali būti skiriama jokia kita, švelnesnė, teisinio poveikio priemonė (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 211).

Pagal BK 90 straipsnį nepilnamečiui gali būti skiriamos šios bausmės: viešieji darbai; bauda; laisvės apribojimas; areštas; terminuotas laisvės atėmimas. Remiantis statistinių rodiklių analize (5 lentelė), Daugiausiai yra taikomas laisvės apribojimas ir terminuotas laisvės atėmimas. Todėl yra tikslinga būtent jas paanalizuoti.

5 lentelė. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius

Paskirtos bausmės	Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius				
	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Viešieji darbai	25	12	15	20	15
Bauda	20	12	27	17	28
Laisvės apribojimas	253	196	188	211	198
Areštas	48	9	27	46	53
Terminuotas laisvės atėmimas	211	171	178	154	102

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=c5a6c4cb-c9a7-403b-abb8-81f1dec5a25a#/>

Laisvės apribojimas – tai kriminalinė bausmė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Laisvės apribojimas nuo kitų kriminalinių bausmių, kuriomis apribojama nuteistųjų laisvė, skiriasi tuo, kad šios bausmės realizavimo metu netaikoma nuteistojo fizinė izoliacija nuo visuomenės (Mackevičius, Rakštelis, 2010, p. 236). Įstatyme nėra nustatyta jokių šios bausmės taikymo ypatumų nepilnamečiams, todėl preziumuojama, jog taikant ją, vadovaujamosi bendromis laisvės apribojimo nuostatomis.

Laisvės apribojimo bausmės esmė yra ta, kad asmuo gyvena laisvėje, tačiau jam tam tikram laikotarpiui nustatomi tam tikri įpareigojimai ir draudimai. Kadangi draudimai ir įpareigojimai yra pagrindiniai laisvės apribojimo bausmės nubaudimo elementai, teismas, vadovaudamasis bausmės esme, privalo kaltininkui paskirti vieną ar kelis įpareigojimus ir (ar) draudimus, kurių laikymasis yra kontroliuojamas, ir dėl jų nuteistasis privalo atsiskaityti, kitaip ši bausmė praras prasmę. Asmeniui taikomi draudimai ir apribojimai yra laikino pobūdžio: jie gali būti paskirti laikotarpiui nuo trijų mėnesių iki dvejų metų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pagal BK 48 straipsnio 3 dalies 3 punktą skirdamas laisvės apribojimo bausmę, teismas paprastai paskiria kaltinamajam intensyvią priežiūrą – nuteistojo buvimo vietos, pagal nustatytą laiką, kontrolę elektroninio stebėjimo priemonėmis. Nuteistojo buvimo vietą ir laiką nustato teismas. Taip pat, teismas gali įpareigoti asmenį dalyvauti elgesio pataisos programoje, neatlygintai dirbti su socialiai pažeidžiamomis visuomenės grupėmis, atlyginti turtinę žalą ar ją pašalinti savo darbu. Gali būti nurodoma ir pradėti dirbti, mokytis ar registruotis Užimtumo tarnyboje, taip pat gydytis nuo priklausomybių ar ligų, jei tik su tuo sutinka (BK 48 str. 4 d.). Galimi ir draudimai, kuriais siekiama mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką, tokie kaip: lankytis tam tikrose vietose, bendrauti su konkrečiais asmenimis ar jų grupėmis, tam tikrų daiktų laikymo, naudojimo ar perdavimo bei psichiką veikiančių medžiagų vartojimo draudimai (BK 48 str. 5 d.).

Tam tikri laisvės apribojimo elementai turi panašumų į jau aptartą, BK 87 straipsnyje numatytą, auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą. Esminiai skirtumai tarp laisvės apribojimo ir elgesio apribojimo pasireiškia trukme, taikymo

pagrindais, įpareigojimų apimtimi bei nevykdymo pasekmėmis (Prapiestis *et al.*, 2004, p. 460).

Pagrindiniu laisvės apribojimo bausmės taikymo nepilnamečiams tikslu galėtų būti siekis iš dalies užpildyti socialinės kontrolės vakuumą, kuriuo pasinaudojo nusikalstamas veikas padarę nepilnamečiai, ir nustatyti jų elgesio teisinę kontrolę, kuri padėtų nepilnamečiams teigiamai adaptuotis visuomenėje ir sulaikytų juos nedaryti naujų nusikalstamų veikų (Drakšienė, 2006, p. 44). Darytina išvada, kad laisvės apribojimas kontroliuoja nepilnamečio elgesį neatribodamas jo nuo aplinkos. Nors elektroninis monitoringas nepilnamečių atžvilgiu nėra teigiamai vertinamas (apie tai plačiau aptariama sekančiame skyriuje), tačiau ši bausmė pasižymi lankstumu. Yra užtikrinama galimybė derinti baudimą, draudimus su įpareigojimais ir auklėjimu, kas pažaboja nuo naujų nusikaltimų darymo bei skatina pozityvią jauno asmens reintegraciją į visuomenę.

Remiantis statistiniais duomenimis, laisvės apribojimo bausmė yra taikoma dažniausiai. Daugiausiai taikyta 2019 m. ir 2022 m., mažiausiai – 2021 m. O, 2020 m. ir 2023 m. 196-198 asmenims (6 lentelė).

6 lentelė. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius, kuriems paskirtas laisvės apribojimas už nusikaltimas ir baudžiamuosius nusižengimus

	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius, kuriems paskirtas laisvės apribojimas	253	196	188	211	198
Laisvės apribojimas (už nusikaltimus)	224	154	163	178	156
Laisvės apribojimas (už baudžiamuosius nusižengimus)	29	42	25	33	42

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Kaip jau minėta, įstatyme nėra nustatyta jokių šios bausmės taikymo ypatumų nepilnamečiams, todėl preziumuojama, jog taikant ją, vadovaujamasi bendromis laisvės apribojimo nuostatomis, todėl pagal BK 48 straipsnį taikomi draudimai ir apribojimai gali būti paskirti laikotarpiui nuo trijų mėnesių iki dviejų metų. Dėl to, verta akcentuoti, kad 2025 m. įsigaliosiančioje BK 91 straipsnio redakcijoje, 5 dalyje bus numatyta, kad laisvės apribojimas nepilnamečiui gali būti skiriamas nuo dviejų mėnesių iki vienerių metų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024). Nuo ateinančių metų bus

įtvirtintas tiek minimalus, tiek maksimalus šios bausmės terminas, ko dabartinėje redakcijoje nėra nurodyta. Toks įtvirtinimas dera su siekiu mažinti skiriamas bausmes nepilnamečiams, kadangi numatomas terminas yra gerokai mažesnis, nei taikomas šiuo metu.

Kita, itin dažnai, taikoma bausmė nepilnamečiams – terminuotas laisvės atėmimas. Kaip numato įstatymų leidėjas, terminuotas laisvės atėmimas nepilnamečiui turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais kaip *ultima ratio* priemonė, užkertant kelią neteisėtiems nepilnamečio veiksams. Ji skiriama tada, kai taikytos kitos bausmės ar auklėjamojo poveikio priemonės nepadarė jam teigiamos įtakos ir teismas turi pagrindą manyti, kad kitų bausmių rūšių ir auklėjamojo poveikio priemonių pakeisti nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams nepakanka (Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. kovo 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiui, vienoje byloje konstatuojama, jog apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas nuteistojo L. M. gynėjo apeliacinį skundą ir palikdamas pirmosios instancijos teismo sprendimą nepakeistą, padarė išvadą, kad paskirta reali laisvės atėmimo bausmė, netaikant jos vykdymo atidėjimo (t. y. BK 92 straipsnio), atitinka teisingumo principą, neprieštaruja BK nustatytiems bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumams, taip pat ir bendriesiems bausmių skyrimo pagrindams. Tokia apeliacinės instancijos teismo išvada yra teisinga. Iš bylos medžiagos ir teismų sprendimų turinio matyti, kad abiejų instancijų teismai atsižvelgė į visas bausmės paskyrimui reikšmingas aplinkybes, t. y. į tai, kad L. M. padarė tyčinius keturis apysunkius nusikaltimus, į jo atsakomybę sunkinančią aplinkybę (BK 60 straipsnio 1 dalies 1 punktas), į tai, kad nėra nustatyta atsakomybė lengvinančių aplinkybių, į nuteistojo asmenybę (nusikalto būdamas nepilnametis, anksčiau teistas už analogiškas veikas, administracine tvarka nebaustas, mokymosi įstaigoje charakterizuojamas neigiamai) ir tai, kad nusikalstamas veikas padarė neatlikęs ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės (laisvės apribojimo), t. y. jos vykdymo metu. Teismai konstatavo, kad byloje nustatytų aplinkybių visuma patvirtina, jog anksčiau taikytos poveikio priemonės nuteistajam nebuvo veiksmingos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. rugsėjo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

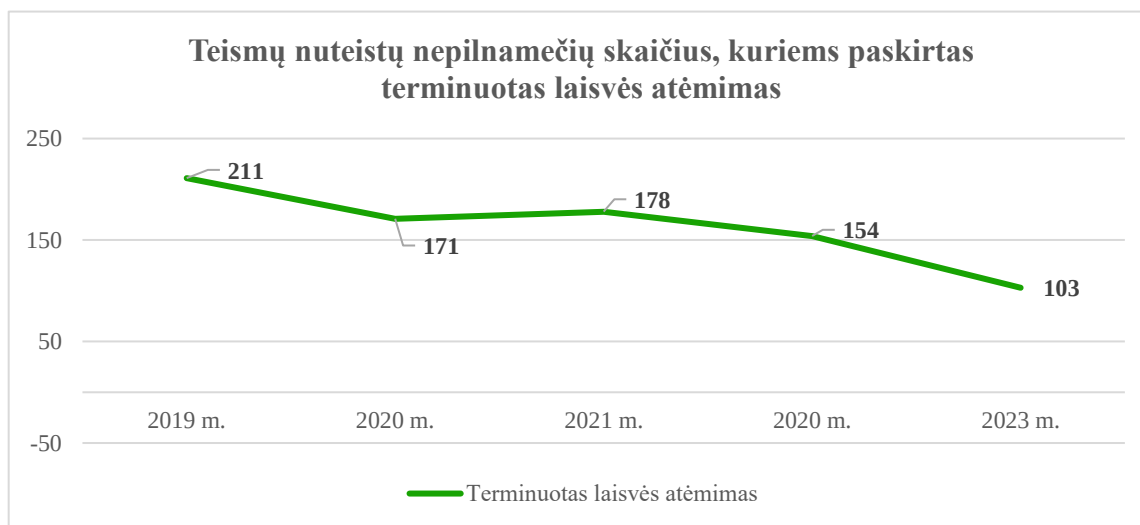
Taip pat, jei nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, skiriamos laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiui, minimumą sudaro pusė minimalios bausmės, numatytos šio kodekso straipsnio, pagal kurį teisiama nepilnametis, sankcijoje (BK 91 str. 3 d.). Pažymėtina, kad laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti dešimties metų. Kaip pavyzdžiui, byloje nurodoma, kad už nusikalstamos veikos, numatytos BK 261 straipsnyje, padarymą baudžiamajame įstatyme yra numatyta vienintelė ir itin griežta

bausmė – laisvės atėmimas nuo trejų iki dvylikos metų, tačiau remiantis BK 91 straipsnio 3 dalimis, kai skiriama laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui, jos minimumą sudaro pusė minimalios bausmės, numatytos šio kodekso straipsnio, pagal kurį teisiamas nepilnametis, sankcijoje. O BK 90 straipsnio 5 dalis numato, kad maksimali laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti dešimties metų. Tai reiškia, kad už BK 261 straipsnyje numatyto nusikaltimo padarymą T. K. grėstų nuo pusantrų metų iki dešimties metų laisvės atėmimo bausmė (Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Teismo skirtą bausmę nepilnametis atlieka pataisos namuose, o jeigu terminuotos laisvės atėmimo bausmės vykdymas yra atidėtas, jis patenka probacijos tarnybų priežiūron (Klimukienė, 2020, p. 13). Remiantis Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. sausio 25 d. įsakymu Nr. V-61 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų pristatymo į konkrečias bausmės atlikimo vietas sąrašo bei arešto ir laisvės atėmimo bausmių atlikimo vietų paskyrimo sąrašo patvirtinimo“ atitinkamais punktais, nepilnamečiai vyrai laisvės atėmimo bausmę atlieka Kauno kalėjime (veiklos teritorija adresu Technikos g. 34, 51334 Kaunas), o nepilnametės moterys – Panevėžio kalėjime. (Dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. sausio 25 d. įsakymo Nr. V-61 „Dėl Suimtųjų ir nuteistųjų pristatymo į konkrečias bausmės atlikimo vietas...“, 2023)

Nepilnamečiui skiriama laisvės atėmimo bausmė siekiama įgyvendinti individualios prevencijos tikslą, kartu nepilnametis nubaudžiamas už padarytą nusikalstamą veiką ir iš dalies jam yra apribojama galimybė padaryti naujas nusikalstamas veikas (Drakšienė, 2008, p. 284). Manytina, kad šios bausmės taikymas gali sumažinti naujų nusikaltimų darymą, tik tam tikrą laiką. Realybė tokia, kad šios bausmės taikymas nepilnamečiams dažnu atveju nepasiekia norimo resocializacinio poveikio. Daug dažniau laisvės atėmimo bausmės vykdymo problemos sukelia atvirkštinį – asocialų poveikį (Kiškis, 2006, p. 36). Paaugliai yra izoliuojami nuo visuomenės, kas savaime užkerta kelią pozityviems elgesio pokyčiams bei gilina socialinę atskirtį, palieka gilų psichologinį pėdsaką tolimesnei asmenybės raidai. Analizuojant mokslinę literatūrą bei kriminologų atliktus tyrimus, formuojama aiški išvada, jog nepilnamečių nusikalstamumas mažėja ne dėl skiriamų griežtų bausmių, o dėl sisteminio ir nuoseklaus darbo su jais.

Deja, bet statistiniai duomenys rodo gana liūdną tendenciją. Nors baudžiamajame įstatyme numatytas siekis riboti laisvės atėmimo bausmes ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams galimybes, statistika rodo (1 paveikslas), kad laisvės atėmimo taikymas Lietuvoje vis dar gajus. Kasmet terminuotas laisvės atėmimas taikomas šimtams jaunuolių: 2019 m. taikyta 211 asmenims, 2020 – 171, 2021 m. – 178, 2022 m. – 154, o 2023 m. 103 nepilnamečiams.

1 paveikslas. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius, kuriems paskirtas terminuotas laisvės atėmimas

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Oficialiosios statistikos duomenimis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/>

Tai antra pagal dažnumą taikoma bausmė, numatyta BK 90 straipsnyje bei pati griežčiausia. Pastarieji rodikliai gali suponuoti, jog nepilnamečiai linkę daryti sunkesnes nusikalstamas veikas, o jų asmenybės įvertinimas, elgesio bruožai leidžia pateisinti tokį taikymą. Kita vertus, palyginus su prieš tai aptartais auklėjamojo poveikio priemonių taikymo rodikliais, darytina prielaida, jog praktiniu požiūriu, teismams vis dar trūksta gilesnio suvokimo apie nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės specifiką ir jos siekiamus tikslus. Dėl to, nepilnamečiams per dažnai yra taikomos kriminalinės bausmės, o auklėjamojo poveikio priemonės atvirkščiai – taikomos per retai.

Baudžiamosios teisės doktrinoje galima išskirti keletą požiūrių į teisingą bausmę. Vienu atveju teigiama, kad bausmės teisingumą rodo būtent jos atitiktis nusikaltimo pavojingumui. Antru atveju teigiama, kad teisingai bausmei svarbiausia yra ne tai, ką asmuo padarė, bet jo asmenybė ir tai, kas reikalinga jos resocializacijai (Švedas, 2014, p. 9). BK 91 straipsnis, kuris numato bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumus atitinka abu šiuos požiūrius. Akcentuojant BK 80 straipsnio paskirtį, įstatymų leidėjas nurodo, kad teismas nepilnamečiui skiria bausmę vadovaudamasis bendrais bausmių skyrimo pagrindais ir IX skyriuje numatytais ypatumais, t. y. atsižvelgia ir į nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, sveikatos būklę ir socialinę brandą, anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą bei nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Visos šios aplinkybės glaudžiai siejasi su nepilnamečio asmenybės formavimosi ypatumais, jo reakcija į socialinės aplinkos poveikį, kaltės dėl padarytos nusikalstamos veikos suvokimu bei atgaila, o aplinkybių visuma leidžia išsiaiškinti, ar nepilnametis nusikalto

atsitiktinai, dėl nepalankių aplinkybių, ar nusikalstama veika buvo dėsningas viso jo ankstesnio elgesio padarinys (Švedas, 2020, p. 309).

Akcentuotina, kad pagal baudžiamąjį įstatymą teismas skiria bausmę pagal BK specialiosios dalies straipsnio, nustatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją laikydamasis BK bendrosios dalies nuostatų. Skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į: padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį; kaltės formą ir rūšį; padarytos nusikalstamos veikos stadiją; kaltininko asmenybę; asmens, kaip bendrininko, dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį; atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes (BK 54 straipsnio 1, 2 dalys). Pažymėtina, kad, individualizuojant bausmę, visoms šioms aplinkybėms turi būti skiriama vienoda teisinė reikšmė, nė vienai iš jų neturi būti suteikiama išskirtinė dominuojanti reikšmė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Analizuojant teismų praktiką, pastebima, kad pasitaiko atveju, kai teismai neįvertina visų, ar tinkamai neaptaria BK 91 straipsnio nurodytų ypatybių. Kaip pavyzdžiui, vienoje iš bylų nurodyta, kad pirmosios instancijos teismas neįvertino BK 91 straipsnio 2 dalyje numatytų aplinkybių, į kurias teismas turi atsižvelgti skirdamas bausmę nepilnamečiui. Vertinant bausmės dydžio pagrįstumą, teisėjų kolegija papildomai atsižvelgia į E. R. gyvenimo ir auklėjimo sąlygas. (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Arba nurodoma, kad nors pirmosios instancijos teismas konkrečiau neaptarė BK 91 straipsnio 2 dalies 1-2 punktuose numatytų aplinkybių, tačiau bendrai motyvai dėl bausmės rūšies ir jos dydžio parinkimo yra aiškūs, teismo išvados skirti terminuotą laisvės atėmimo bausmę yra argumentuotos, atitinkančios BK 91 straipsnio 3 dalies nuostatas. (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Visgi, daug dažniau teismai tinkamai ir kruopščiai išnagrinėja ne tik bendrąsias bausmių skyrimo taisykles, bet ir bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumus. Egzistuoja ir tokie pavyzdžiai, kurie nepalieka jokių abejonių dėl tinkamos bausmės paskyrimo. Juose aptariama: „Nuteistoji, būdama nepilnametė, padarė tyčinę, labai sunkių nusikaltimų kategorijai priskiriamą nusikalstamą veiką, nenustatyta jos atsakomybę lengvinančių aplinkybių, nustatyta viena atsakomybę sunkinanti aplinkybė. Nužudant atliko aktyvius veiksmus ir jos vaidmuo nusikaltimo padaryme nebuvo antraeilis. Būtent, inicijavo smurtinius veiksmus, savo veiksmais intensyviai dalyvavo mušant nužudytąją, po veikos padarymo kartu su bendrininkais nužudytosios kūną, susuktą į kilimą ir kitus audinius, nunešė prie namo kieme stovėjusių atliekų konteinerių. Progimnazijos, kurioje mokėsi, direktorės pateiktoje charakteristikoje nurodoma, jog mokymosi pasiekimai žemi, nuolat

konfliktuoja su klasės mokiniais, kartais ir su mokytojais. Ji yra užsispyrusi, linkusi meluoti, sunkiai valdo emocijas. Vaikų globos namų direktoriaus rašte nurodoma, kad yra ūmaus charakterio, nepaklusni, nesilaiko įsipareigojimų, bėga iš namų, siekdama pateisinti savo netinkamą elgesį manipuliuoja kitais – bendraamžiais ir suaugusiais. Įkalinimo įstaigoje, tiek jos namuose, per pusantrų metų laikotarpį pastebėjo jos pažangą, ji pradėjo kurti eiles, piešti, groti, dainuoti. Pirmosios instancijos teismas įvertino ir nuteistosios ir jos gynėjos apeliaciniame skunde akcentuojamas aplinkybės, susijusias su sveikata. Bylos duomenimis, yra nustatyti įvairūs susirgimai. Atsižvelgiant į visas nurodytas aplinkybes, teisėjų kolegija konstatuoja, jog nuteistajai paskirta bausmė yra proporcinga padarytai nusikalstamai veikai bei nuteistosios asmenybės pavojingumui, atitinka bausmės tikslus, bendrąsias bausmės skyrimo taisykles, yra teisinga ir tinkamai individualizuota, neprieštarauja teisingumo, proporcingumo principams ir bausmės paskirčiai (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje).

„Kaltinamasis buvo auginamas ir auklėjamas šeimoje, kuri įrašyta į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą dėl alkoholio vartojimo. Nustatyta, kad kaltinamojo santykiai su tėvu buvo prasti, šeimos materialinė padėtis irgi prasta. Nuosprendyje nurodoma, kad Vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovas kaltinamojo M. Š. šeimą apibūdino neigiamai, nurodė, kad jo tėvo elgesys buvo seksualizuotas ir kad kaltinamasis galėjo matyti neslepjamus savo tėvų lytinius santykius, o tai galėjo turėti įtakos ir jo paties polinkiui daryti seksualinius nusikaltimus. Specialisto psichiatro išvadoje nurodoma, kad M. Š. buvo diagnozuotas lengvas protinis atsilikimas su elgesio sutrikimu. Teismas nurodė ir apie tai, kad kaltinamojo motina savo sūnų charakterizuoja teigiamai ir pripažįsta, kad jos šeima dėl alkoholinių gėrimų vartojimo buvo stebima socialinių darbuotojų. Toliau nuosprendyje nurodoma, kad skiriant M. Š. bausmes už jo padarytus nusikaltimus, teismas atsižvelgia į jo padarytų nusikaltimų sunkumą ir mano, kad jam skirtinos laisvės atėmimo bausmės. Nustatant tokių bausmių trukmę, teismas atsižvelgia į jo padarytų nusikaltimų pobūdį, į tai, kad tuos nusikaltimus jis padarė būdamas nepilnametis, taip pat į kaltinamąjį apibūdinančius jau minėtus bylos duomenis (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 7 d. nuosprendis, baudžiamojoje byloje). Pastarieji pavyzdžiai rodo tinkamą individualizavimo praktiką bei atsakingą, nepaviršutinišką vertinimą. Bendras fonas apibrėžiamas ne tik veikų pavojingumu, kaltės formų vertinimu, bet gilesne situacijos analize, kuri pilnai užtikrina tinkamą BK 91 straipsnio taikymą. Tinkamai išnagrinėjus aplinkos, nepilnamečio gyvenimo sąlygas, veiksnius darančius įtaką jo asmenybei, fizines bei psichologines ypatybes, charakterizuojant elgesį ir pan. teismai gali visokeriopai įvertinti tinkamą bausmės bei jos dydžio paskyrimą.

Apibendrinant, galima teigti, kad bausmės yra taikomos per dažnai. Terminuotas laisvės atėmimas yra antra pagal dažnumą taikoma bausmė nepilnamečiams. Nors teismai ir tinkamai įvertina visas aplinkybes, reikalingas kuo labiau individualizuoti bausmę, tačiau bausmių skyrimo, o ypač laisvės atėmimo dažnumas rodo, kad auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas vis dar nėra tapusi pagrindine nepilnamečių atsakomybės forma. Todėl darytina išvada, kad BK 80 straipsnio 2 punktas, nurodantis siekį riboti laisvės atėmimo bausmes ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes, yra tik deklaratyvus. Svarbu paminėti ir tai, jog atvejų, kai nepilnamečiams yra skiriamos kriminalinės bausmės, skaičius Lietuvoje mažėja gana vangiai, o kai kurių bausmių taikymo dažnumas per pastaruosius pusantro dešimtmečio išlieka menkai pakitęs ar beveik toks pat, nors nepilnamečių daromų nusikaltimų (ypač – sunkių) skaičius gana ryškiai mažėja (Krušinskas, 2024, p. 103).

3. BAUSMĖS VYKDYMO ATIDĖJIMO IR ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS NEPILNAMEČIAMS

3.1. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui

Tarptautiniuose teisės aktuose, Pekino taisyklių 5 straipsnyje, nurodoma, kad nepilnamečių justicijos tikslas yra užtikrinti nepilnamečių gerovę ir kad, bet kokia reakcija į nepilnamečius nusikaltėlius visada būtų proporcinga tiek nusikaltėlių, tiek nusikaltimo aplinkybėms. Reaguojant į jaunos nusikaltėlius turėtų būti atsižvelgiama ne tik į nusikaltimo sunkumą, bet ir į asmenines aplinkybes. Individualios nusikaltėlio aplinkybės (pavyzdžiui, socialinė padėtis, šeiminė padėtis, nusikaltimu padaryta žala ar kiti veiksniai, turintys įtakos asmeninei padėčiai) turėtų turėti įtakos reakcijos proporcingumui (pavyzdžiui, atsižvelgiant į nusikaltėlio pastangas atlyginti žalą nukentėjusiajam arba į jo norą pradėti sveiką ir naudingą gyvenimą) (United Nations Standard Minimum Rules..., 1985)). Havanos taisyklių 1 straipsnyje nurodoma, kad nepilnamečių justicijos sistema turėtų užtikrinti nepilnamečių teises ir saugumą bei skatinti jų fizinę ir psichinę gerovę, tad įkalinimas turėtų būti taikomas kaip krašutinė priemonė (United Nations Rules for the Protection of Juveniles..., 1990). Minėtos taisyklės yra orientuotos į nepilnamečių gerovę, o ne vien į griežtas taisykles ir bausmes. Taip pat skatina proporcingą ir individualizuotą požiūrį į jaunos nusikaltėlius.

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, naudodamasis plačia diskrecija spręsti valstybės baudžiamosios politikos klausimus, baudžiamajame įstatyme gali numatyti galimybę teismui atidėti paskirtos bausmės vykdymą, kai tai yra teisinga atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, kaltininko asmenybę, jo baudžiamąją atsakomybę lengvinančias ir kitas bylos aplinkybes (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas "Dėl laisvės atėmimo bausmės, paskirtos už labai sunkų nusikaltimą, vykdymo atidėjimo").

Įstatymų leidėjas reglamentuoja tokią galimybę, BK 92 straipsnyje „Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui“.

Bausmės vykdymo atidėjimas – tai sąlyginė atleidimo nuo bausmės rūšis, kai pilnamečiui arba nepilnamečiui atidedamas, paskirtos bausmės vykdymas, nustatant bandomąjį laikotarpį, per kurį turi būti vykdomi teismo paskirtos baudžiamojo arba auklėjamojo poveikio priemonės ir kitos pareigos (Švedas *et al.*, 2020, p. 241). Tikslas – resocializuoti nepilnamečius asmenis ne izoliuojant juos nuo visuomenės, bet, paskyrus auklėjamojo poveikio priemones, kontroliuojant jų elgesį ir sulaikant juos nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo bei pamažu pripratinant prie normalaus (visuomenei

priimtino) gyvenimo būdo (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 355). Asmuo realiai laisvės atėmimo bausmės neatlieka, nėra siunčiamas į įkalinimo įstaigą, tačiau jis yra prižiūrimas, jam teikiama reikiama asmeninė ar socialinė pagalba. Kiekvienam nuteistajam nustatomos konkrečios, individualios sąlygos, kurios per numatytą laikotarpį privalo būti visos įgyvendintos, tik tokiu atveju, nuteistasis laikomas atlikęs bausmę ir jam nekyla neigiamų padarinių (Simanaitytė, 2016, p. 201). Atitinkamai bausmės vykdymo atidėjimo nuostatų tinkamas reglamentavimas sudaro galimybes teismui pagal jam suteiktas diskrecijos ribas nuteistajam realią laisvės atėmimo bausmę taikyti kaip paskutinę priemonę (Marcinauskaitė, 2019, p. 94). Visgi, bausmės vykdymo atidėjimas pats savaime negali paneigti bausmės tikslų įgyvendinimo, kaip ir negalimi tokie teisiniai argumentai, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti prilyginamas nebaudžiamumui ir nepagarbai įstatymui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

J. Namavičius teigia, kad jei bausmė norime užtikrinti vien visuomenės saugumą, susiduriame su savaime suprantamu poreikiu, kad to saugumo mums reikia kuo daugiau. Tačiau nuosekliai remdamiesi tokia prielaida, turėtume taikyti labai daug ir labai drastiškų priemonių, itin ribojančių piliečių laisvę ir iš esmės stabdančių socialinę bei ekonominę visuomenės raidą (Lietuvos teismai. *Teisėjas Z. Pocius: laisvės atėmimas nebėra efektyviausia bausmė*, 2016). Teisėjas Z. Pocius, nurodo, kad laisvės atėmimas nebėra efektyviausia bausmė. Pabrėžia, jog neretai teismų sprendimai, kuriais atidedamas bausmės vykdymas, visuomenėje vertinami gana neigiamai, dažnai jie pristatomi kaip nuteistojo „išsisukimas“ nuo atsakomybės. „Kaip gerai sukčiams. Teisėjai juos nuteisia, bet tik lygtinai. Tai reiškia, kaip ir nenuteisia“, „Vienas klasikas pasakė, kad vagys turi sėdėti kalėjime ir tai tiesa, o Lietuvoje vaidinama demokratija“, „Bausti, bausti ir dar kartą bausti!“ – tokiais komentarais palydimos interneto publikacijos (Lietuvos teismai. *Teismų sistemos naujienos. Pokalbis su teisėju: bausmių politika Lietuvoje*, 2022) Visuomenė yra susidariusi klaidingą įspūdį, jog asmuo kuriam atidėtas bausmės vykdymas „išsisuka“ nuo bausmės, kitaip sakant, lieka nenubaustas. Manytina, jog tai yra dėl riboto supratimo apie šios priemonės pobūdį bei tikslą. Reikia pabrėžti, jog šį priemonę yra baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonė ir teismas priimdamas sprendimą, nepilnamečiui paskiria intensyvią priežiūrą, o kartu gali paskirti ir auklėjamojo poveikio priemones. Taip pat, egzistuoja ir dalinis bausmės atidėjimas, kai nepilnametis įpareigojamas atlikti laisvės atėmimo bausmės dalį. Turime suprasti, kad šiuolaikiniame, moderniaame pasaulyje, vien tik bausti, „sodinti“ nėra efektyvus ir geras būdas kovojant prieš nusikalstamumą, prioritetą turėtų būti teikiamas nusikaltusių asmenų resocializacijai ir reintegracijai į

visuomenę. Be to, nepilnamečių kontekste, svarbu, jog BK 80 straipsnis nebūtų tik formali deklaracija, o realiai būtų užtikrinami nurodyti tikslai.

Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams institutas nuo pat BK patvirtinimo 2000 m., patyrė nuolatinės optimalaus teisinio reguliavimo modelio paieškas (Levon *et al.*, 2022, p. 178). 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusioje redakcijoje buvo numatyta, kad nepilnamečiui, nuteistam už neatsargų nusikaltimą arba nuteistam bauda, areštu ar laisvės atėmimu ne daugiau kaip ketveriems metams už tyčinį nusikaltimą, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Vėliau sekė, 2004 m. liepos 13 d. įsigaliojusi nauja redakcija, kurioje pašalinamos baudos ir arešto, kaip bausmės atidėjimo sąlygos ir numatoma, kad atidėti bausmę galima nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip ketveriems metams, vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Toks pakeitimas buvo motyvuojamas tuo, kad atidedant trumpalaikių baudos ar arešto bausmių vykdymą nėra visiškai įgyvendinami šių bausmių tikslai, nėra greito ir efektyvaus kaltininko nubaudo, dažnai be reikalo užtęsiamas baudžiamosios atsakomybės realizavimo terminas, faktiškai nutrūksta ryšys tarp kaltininko padarytos nusikalstamos veikos ir valstybės taikomos prievartos priemonių (Levon *et al.*, 2022, p. 178). 2012 m. liepos 1 d. redakcijoje, padidinamas laisvės atėmimo terminas, nuo prieš tai buvusių ketverių, iki penkerių metų bei papildoma tuo, jog atidedamas bausmės vykdymą, teismas nepilnamečiui paskiria vieną ar kelias tarpusavyje suderintas šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. 2020 m. liepos 1 d. redakcijoje gražinama arešto bausmė, įtraukiama dalinio bausmės atidėjimo galimybė bei nurodoma, kad skirdamas arešto arba laisvės atėmimo bausmę ir šiame straipsnyje nustatyta tvarka neatidėdamas bausmės vykdymo, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą. Ši nauja nuostata iš esmės reiškia, kad arešto arba laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas, jei kaltininkas atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, iš esmės tampa bendrąja norma, ir teismai, nagrinėjantys bylas dėl nepilnamečių įvykdytų nusikaltimų po 2020 m. liepos 1 d. privalo motyvuoti, kodėl neatidėjo nepilnamečiui paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo (Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. balandžio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kad šis straipsnis būtų taikomas reikalingos šios esminės sąlygos:

1) nepilnametis nuteistas arešto bausme, laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus;

2) teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

Verta paminėti, kad kai vienos iš nurodytų sąlygų nėra, bausmės vykdymo nepilnamečiui negalima atidėti (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 357).

Pirmoji sąlyga reikalauja, jog nusikaltimas, ar nusikaltimai atitiktų tam tikrą pobūdį ir sunkumą, kaltės formą ir pan. bei nebūtų viršijamas nurodytas laisvės atėmimo terminas.

Antrosios sąlygos išsprendimas priklauso nuo konkrečių aplinkybių, reikalaujančių individualaus teisinio vertinimo, kuris atliekamas įvertinus aplinkybes, susijusias tiek su padaryta nusikalstama veika, tiek su nuteistojo asmenybe. Būtina įvertinti tiek nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumo laipsnį, tiek kaltininko vaidmenį, darant nusikalstamą veiką, jo asmenybę, elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, darant nusikalstamą veiką, tiek jo elgesį po nusikalstamos veikos padarymo, taip pat ar pasikeitė nuteistojo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo. Šių aplinkybių įvertinimas leidžia daryti išvadą, ar nuteistojo nusikalstama veika padaryta atsitiktinai, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, dėl kitų asmenų įtakos, ar nuteistajam apskritai būdingos antisocialinės nuotaikos, yra ryškių polinkių daryti nusikalstamas veikas ir pan. Bausmės vykdymo atidėjimas turi būti motyvuotas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Toliau pateikiami teismų praktikos pavyzdžiai puikiai iliustruoja šios sąlygos vertinimą.

„Vertindamas kaltinamųjų M. M. ir N. S. asmenybes, teismas atsižvelgia į jų pavojingumą nulemiančius požymius, apibūdinančius juos iki nagrinėjamų nusikalstamų veikų padarymo ir po to. Abu kaltinamieji anksčiau neteisti, nebausti administracine tvarka ir byloje nėra duomenų, jog po jiems inkriminuojamų nusikalstamų veikų padarymo jie būtų padarę naujų nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų, išskyrus tai, kad 2023 m. lapkričio 16 d. N. S. baustas administracine tvarka už važiavimą be bilieto. Akcentuotina ir tai, kad kaltinamieji nusikalto būdami labai jauno amžiaus, mokosi gimnazijoje, 3 klasėje, mokymo įstaigų administracijų charakterizuojami tik teigiamai, kaltinamasis N. S. teigiamai apibūdinamas ir Asociacijos „G. k. b.“ pirmininko, UAB „G. s.“ direktoriaus, be to, savanoriauja, abu kaltinamieji gyvena su tėvais, taigi turi tvirtus socialinius ryšius, pripažino savo kaltę, atskleidė jiems inkriminuojamų nusikalstamų veikų padarymo aplinkybes ir išreiškė nuoširdų gailėjimąsi dėl savo veiksmų, šią aplinkybę, kaip jau minėta, teismas pripažįsta jų atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Šios bausmių parinkimui reikšmingos aplinkybės teismui leidžia spręsti, jog kaltinamųjų M. M. ir N. S. antisocialinės nuostatos nėra susiformavusios, kad jie kritiškai vertina savo elgesį, o tai rodo mažesnę jų asmenybių pavojingumą. Teismo vertinimu, paskyrus bausmes

kaltinamiesiems jiems taikytinos BK 92 straipsnio nuostatos ir paskirtų laisvės atėmimo bausmių vykdymas atidėtinas, kadangi, teismo nuomone, bausmės tikslai jų atžvilgiu gali būti pasiekti be realaus laisvės atėmimo bausmės atlikimo, atsižvelgiant į jau anksčiau išdėstytus kaltinamuosius M. M. ir N. S. charakterizuojančius duomenis, padedant jiems, kaip dar labai jauniems asmenims, pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį ir taip derinant nubaudimą už nusikalstamas veikas su jų auklėjimu“ (Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kitas pavyzdys rodo, priešingą situaciją. „T. L., nors būdamas jaunas, teisiamas jau ketvirtą kartą, naujas nusikaltimas padarytas bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu, jo daromos nusikalstamos veikos yra tyčinės, tapačios, susijusios su smurto naudojimu. Teismo parodyto pasitikėjimo T. L. nepateisino, reikiamų išvadų nepadarė, ankstesnis bausmės vykdymo atidėjimas nepadarė jam tinkamo poveikio, nes nepasibaigus bausmės vykdymo atidėjimo laikui ir tuo metu, kai nepilnamečiui Palangos miesto apylinkės teismo 2013 m. balandžio 3 d. nutartimi buvo paskirta vidutinė priežiūros priemonė – atidavimas į Kauno vaikų socializacijos centrą, jis vėl padarė tyčinį smurtinį nusikaltimą, už kurį nuteistas šioje byloje, taigi T. L. antivisuomeninės nuostatos yra susiformavusios. Iš bylos matyti, kad kasatorius probacijos laikotarpiu ne tik kad darė administracinius teisės pažeidimus (ATPK 174 straipsnis, 185¹straipsnio 2 dalis), bet ir, kaip nustatyta Palangos miesto apylinkės teismo 2014 m. vasario 5 d. nuosprendžiu, 2013 m. rugpjūčio 11 d. padarė naują tyčinį nusikaltimą žmogaus sveikatai – nežymų ir nesunkų nukentėjusiojo sveikatos sutrikdymą, susijusį su raktikaulio lūžiu. Taigi, priešingai negu teigiama kasaciniame skunde, nuteistojo nepilnamečio asmenybės, elgesio ir jo padarytos veikos analizė rodo, kad byloje yra pakankamai daug nepalankių nuteistajam aplinkybių, neleidžiančių taikyti BK 92 straipsnio nuostatų. Aplinkybės, kad smūgiai rankomis ir kojomis nesukėlė nukentėjusiajam sunkių padarinių, kad prie konflikto įsiplieskimo prisidėjo ir nukentėjusysis, nėra pakankamai reikšmingos taikyti bausmės vykdymo atidėjimą“(Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Paminėtina tai, kad BK 92 straipsnis nereikalauja, jog nepilnametis būtų nusikaltęs pirmą kartą. Tai reiškia, kad šią nuostatą galima taikyti platesniam asmenų ratui ir didesnę dėmesį sutelkti į individualų asmens vertinimą, t. y. teismai nėra varžomi „pirmą kartą padaręs“ sąlygos, kas leidžia susitelkti į nepilnamečio asmenybę bei vertinti galimybę keistis, kas atitinka keliamus nepilnamečių resocializacijos tikslus. Taip pat, BK 92 straipsnio nuostatos formaliai nedraudžia taikyti laisvės atėmimo bausmių vykdymo atidėjimo nepilnamečiui, nusikalstamą veiką padariusiam bausmės vykdymo atidėjimo

laikotarpiu, tačiau tokiam asmeniui bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo pavojingumą ir kitas bylos aplinkybes. Socialiniai ryšiai, mokslas bei amžius veikų padarymo metu negali būti lemiamos aplinkybės, sprendžiant klausimą dėl bausmės vykdymo atidėjimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiui: „Iš baudžiamosios bylos matyti, kad O. B., veikų padarymo metu buvęs septyniolikos metų amžiaus, jam inkriminuotas veikas padarė bausmės pagal Vilniaus miesto apylinkės teismo 2015 m. gruodžio 21 d. nuosprendį atidėjimo laikotarpiu. Iš baudžiamosios bylos matyti, kad O. B. teisiamas jau ketvirtą kartą, iš jų daugiausia už nusikalstamas veikas nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, jam jau du kartus taikytas bausmių vykdymo atidėjimas, tačiau jis jam pareikšto pasitikėjimo nepateisino. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas įvertino O. B. asmenybės ir elgesio socialinį kontekstą (darbo, mokymosi, šeimos aplinkybes), taip pat O. B. nuostatas daryti teisės pažeidimus, socialinio tyrimo išvadą, kurioje nurodyta, kad O. B. nesupranta probacijos esmės ir jos naudos sau, priežiūrą vertina kritiškai (kaip baudimą), nebendradarbiauja, motyvacija keisti elgesį nedidėja, pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika vis dar išlieka vidutinė, taip pat teismo psichologijos ir teismo psichiatrijos ekspertizės akto išvadas ir padarė motyvuotą išvadą, kad nėra pagrindo O. B. taikyti laisvės atėmimo bausmės atidėjimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pagal šio straipsnio 1 d. nepilnamečiui, nuteistam arešto bausme, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vieno mėnesio iki devynių mėnesių ir paskirti jam intensyvią priežiūrą – nepilnamečio buvimo vietos pagal nustatytą laiką kontrolę elektroninio stebėjimo priemonėmis. Nepilnamečio buvimo vietą ir laiką nustato teismas. Visų pirma, tokia baudžiamojo įstatymo formuluotė, pasak G. Švedo ir J. Levon nėra pakankamai tiksli ir kelia klausimų dėl intensyvios priežiūros skyrimo. Pažymėtina, kad intensyvios priežiūros taikymas numatytas tik arešto bausmės vykdymo atidėjimo atveju. J. Prapiesčio nuomone, sukurta paradoksali situacija, kai atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, kuris skiriamas pavojingesnių nusikalstamų veikų – nusikaltimų atvejais, negu arešto bausmės vykdymo atidėjimas, intensyvi priežiūra negali būti skiriama. Taip pat, nėra aišku, ar intensyvios priežiūros skyrimas yra privalomas taikant arešto bausmės vykdymo atidėjimą (Levon *et al.*, 2022, p. 181).

Antra, intensyvios priežiūros esmė yra asmens teisės ar laisvės suvaržymas, stebint ir kontroliuojant elektroninėmis techninėmis priemonėmis, kitaip tariant, naudojant elektroninį monitoringą (Žentelytė, 2023, p. 85). Šios priemonės nuo 2012 m. Lietuvoje

pirmiausia buvo pradėtos taikyti lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigos nuteistiesiems, o pastebėjus teigiamus elektroninio monitoringo taikymo rezultatus (pavyzdžiui, sumažėjo nuteistųjų, vengiančių laikytis lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų sąlygų), intensyvios priežiūros taikymą siūloma plėtoti, be kita ko, ir bausmės vykdymo atidėjimo vykdymo efektyvumui užtikrinti (Marcinauskaitė, 2019, p. 96). Vienas pagrindinių elektroninio monitoringo naudingumo kriterijų yra nusikaltimų recidyvo lygio mažinimas (Mesonienė, 2004, p. 53). Elektroniniu stebėjimu siekiama sulaikyti asmenis nuo nusikalstamos veikos, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis taip, kad šie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (Žentelytė, 2023, p. 90). Visgi, šioje srityje buvo atkreiptas dėmesys į būtinumą jį taikant išvengti socialinės kontrolės tinklo išsiplėtimo efekto, į jo taikymo intensyvumo ir trukmės proporcingumą, taip pat į tai, kad vien tik paprastas kontroliavimas kaip savarankiška priemonė be nuteistąjį remiančio socialinio darbo su juo arba terapinių pasiūlymų neturi jokios prasmės (Sakalauskas, 2017, p. 123). Mokslo šaltiniuose nėra vieningos nuomonės dėl to, ar ši priemonė yra suderinama su teisės į privatų gyvenimą, į asmens neliečiamybę ir orumą gerbimu. Vieni mokslininkai elektroninį stebėjimą laiko: 1) nepateisinama intervencija į asmens privatumą ir orumą; neproporcingai asmens teises ir laisves varžančia priemone, 2) kiti – šiuolaikiška ir humaniška priemone, 3) treči – neutralia priemone, kurios poveikis priklauso nuo jos naudojimo (Žentelytė, 2023, p. 102).

Visgi nepilnamečių kontekste, manytina, jog elektroninis stebėjimas turi neigiamų aspektų. Kaip pavyzdžiui, vienoje byloje nuteistasis skunde nurodo, kad neneigia, jog per 19 mėnesių trunkantį probacijos laikotarpį jis padarė pažeidimų, tačiau prašo atsižvelgti į tai, kad pažeidimai nepiktybiniai, padaryti per pakankamai ilgą laiką, jis pateikė paaiškinimus dėl padarytų pažeidimų, todėl, M. Č. nuomone, jie neturėtų nusverti visų jo pastangų resocializuotis. Tuo labiau, kad jis dar jaunas ir todėl kartais impulsyvus. Teismo išvardyti jo padaryti pažeidimai, M. Č. nuomone, neleidžia daryti išvados, kad jis yra pavojingas visuomenei ir kad dėl to būtina taikyti jam papildomas baudžiamojo poveikio priemones. M. Č. nuomone, elektroninis stebėjimas kenktų jo emocinei ir dvasinei savijautai ir trukdytų jo gyvenimo kokybei (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Prie asmens kūno tvirtinama elektroninė stebėjimo įranga yra fiziškai jaučiama stebimo asmens, be to, ją vizualiai pastebi ir aplinkiniai (Žentelytė, 2023, p. 102). Vien dėl šios priežasties, visuomenė gali atstumti jaunuolį, kadangi vis dar egzistuoja stigmatizacija, ypač kai aplinkiniai pastebi apykoję. Pavyzdžiui, paauglys gali sulaukti patyčių iš bendraamžių ir ne tik, praeivių

žvilgsnių ir pan., kas gali sąlygoti jaunuolio socialinę izoliaciją, neigiamą požiūrį į aplinką. Taip pat, elektroninis monitoringas gali sukelti nuolatinio sekimo jausmą, kas jaunam besiformuojančiam žmogui ilgainiui gali paveikti savivertę, pasitikėjimą kitais. Elektroninis stebėjimas apsunkina galimybes nepilnamečiams dalyvauti įvairiose aktyviose, fizinėse veiklose, kaip sporto užsiėmimai, būreliai ir pan. Apykojė, pavyzdžiui gali sukelti diskomfortą intensyviai judant. Dėl šių ir kitų priežasčių, tokios veiklos stoka gali sumažinti paauglio galimybes lavinti ne tik fizinius bet ir socialinius – komandinio darbo, atsakomybės įgūdžius, tobulėti savo pasirinktoje srityje. Nagrinėjant elektroninio monitoringo taikymo nepilnamečiams perspektyvas, taip pat dažnai primenama, kad tarptautinės teisės aktai nurodo, jog svarbiausia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonė yra vaikų socialinė integracija. Pavyzdžiui, Rijado gairėse nurodoma, kad šeima yra pagrindinis visuomenės elementas, atsakingas už pirminę vaiko socializaciją (Levon *et al.*, 2022, p. 183). Objektvumo dėlei, paminėtina tai, kad gyvenimas šeimoje su abiem tėvais savaime dar neužtikrina tinkamo vaikų auklėjimo. Iš dalies tai priklauso nuo tėvų gyvenimo būdo ir jų požiūrio į neteisėtą vaikų elgesį (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 365). Tačiau, tai parodo, kad ilgalaikė nepilnamečių nusikalstamumo prevencija priklauso ne nuo kontrolės, o nuo šeimos palaikymo ir santykio kūrimo su artimaisiais bei visuomene. Kontrolė nespėndžia gilesnių socialinių problemų, todėl tai tik laikina priemonė.

Dėl visų išvardintų ir panašių priežasčių, manytina, jog reikėtų BK 92 straipsnio 1 dalį tikslinti, nurodant jog intensyvi priežiūra būtų taikoma tik išskirtiniais atvejais, jog teismai turėtų laisvę spręsti, kada tikslinga skirti intensyvią priežiūrą nepilnamečiui nuteistam arešto bausme. Be to, tikslinga numatyti ir kitas alternatyvas, kurios skatina pozityvesnį elgesį bei integraciją į visuomenę, pavyzdžiui: socialinio ugdymo, švietimo programos, psichologinė pagalba ir pan.

Taip pat yra ir dalinis bausmės atidėjimas. BK 92 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nepilnamečiui, nuteistam daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, išskyrus labai sunkius nusikaltimus ir sunkius nusikaltimus, numatytus šio kodekso XV (nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai), XVI (nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai), XVII (nusikaltimai žmogaus gyvybei), XVIII (nusikaltimai žmogaus sveikatai), XX (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus laisvei), XXI (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui), XXIII (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai), XXXIII (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams), XXXV (nusikaltimai visuomenės saugumui), XXXVII (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai,

susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis), XLIV (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei) skyriuose, teismas gali iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą. Iš dalies atidėdamas bausmės vykdymą, teismas nustato po teismo nuosprendžio įsiteisėjimo nedelsiant atliktinos laisvės atėmimo bausmės dalį, kuri negali būti trumpesnė kaip šeši mėnesiai ir ilgesnė kaip vieneri metai, taip pat nuo vienerių iki trejų metų likusios neatliktos bausmės vykdymo atidėjimo terminą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Toks bausmės vykdymo atidėjimo instituto taikymo ir vykdymo reguliavimas sudaro prielaidas materialioje baudžiamojoje teisėje derinti humaniškumo ir teisingumo principų reikalavimus, kurie leidžia užtikrinti, kad kaltininko nubaudimas ir atleidimas nuo bausmės vykdymo nepaneigtų baudžiamosios teisės esmės ir paskirties, neformuotų nebaudžiamumo nuotaikų ir nepagarbos baudžiamajam įstatymui (Švedas *et al.*, 2020, p. 255). Tam yra išskirtos tam tikros sąlygos, kai asmuo už sunkų nusikaltimą turi būti nuteistas laisvės atėmimu ne daugiau kaip penkeriems metams, baudžiamajame įstatyme taip pat įtvirtinamos sunkių nusikaltimų grupės (rūšys), kurios, įstatymo leidėjo nuomone, pagal savo pobūdį yra nesuderinamos su bausmės vykdymo atidėjimo taikymu (pavyzdžiui, nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikalstamos veikos žmogaus seksualinio ir pan.) (Marcinauskaitė, 2019, p. 96).

Pastebėtina, kad teismų praktika dėl dalinio bausmės atidėjimo vykdymo nepilnamečiams, t. y. BK 92 straipsnio kontekste, yra gana skurdi. Tačiau pasitaiko pavienių praktikos atvejų, kaip pavyzdžiui vienoje byloje nurodoma, kad atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, teisėjų kolegija, ir nustatiusi, jog pirmosios instancijos teismas nuosprendžio dalyje dėl bausmių skyrimo nepagrįstai nesivadovavo BK XI skyriaus „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ nuostatomis, neturi pagrindo spręsti, jog paskirtosios bausmės yra aiškiai per griežtos. Kolegija atkreipia apelianto dėmesį ir į tai, jog šiuo atveju F. V. už labai sunkų nusikaltimą, numatytą BK 149 straipsnio 4 dalyje paskyrė laisvės atėmimo bausmę, kuri tik nežymiai viršija 5 metus yra artima minimaliai (įstatyme numatyta bausmė - nuo penkerių iki penkiolikos metų laisvės atėmimo), todėl teisėjų kolegija, kaip jau minėta, laiko šios bausmės dydį teisingu. Dėl šių priežasčių nei alternatyvios laisvės atėmimui bausmės, nei laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas yra negalimi (BK 91 straipsnio 3 dalis, BK 92 straipsnio 1 dalis; BK 92 straipsnio 2, 3 dalis) (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. lapkričio 30 d. nutartis, baudžiamojoje byloje).

Kitas pavyzdys, kai nukentėjusiosios P. N. įstatyminės atstovės R. N. apeliaciniame skunde prašoma L. Č. taikyti dalinį bausmės vykdymo atidėjimą. BK 92 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nepilnamečiui, nuteistam daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis

tyčinius nusikaltimus, išskyrus labai sunkius nusikaltimus ir sunkius nusikaltimus, numatytus šio kodekso XV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose, teismas gali iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą. Kaip jau minėta anksčiau, nuteistajam L. Č. paskirta galutinė subendrinta bausmė neviršija 5 metų laisvės atėmimo bausmės, todėl jam nėra pagrindo taikyti dalinio bausmės vykdymo atidėjimo, kaip tai numatyta BK 92 straipsnio 3 dalyje; L. Č. taikomas visiškas bausmės vykdymo atidėjimas (BK 92 straipsnio 2 dalis). Šiuo nuosprendžiu L. Č. pagal BK 150 straipsnio 4 dalį (E. B. atžvilgiu) paskirta bausmė bendrinama apėmimų būdu (esant idealiai nusikalstamų veikų sutapčiai) su bausmėmis, paskirtomis skundžiamu nuosprendžiu už nusikalstamas veikas, numatytas BK 162 straipsnio 1 dalyje, 153 straipsnio 1 dalyje ir 309 straipsnio 2 dalyje (E. B. atžvilgiu). Kitos skundžiamu nuosprendžiu paskirtos bausmės, esant idealiai nusikalstamų veikų, numatytų BK 162 straipsnio 1 dalyje, 153 straipsnio 1 dalyje ir 309 straipsnio 2 dalyje, sutapčiai padarytos atskirai prieš kiekvieną nukentėjusiąją bendrintinos bausmių apėmimo būdu, po to bendrintinos bausmių dalinio sudėjimo būdu, atsižvelgiant į padarytų nusikalstamų veikų pobūdį ir pavojingumą (BK 63 straipsnio 2, 4 dalys, 5 dalies 1 punktas, 6 dalis) <...> Vadovaujantis BK 92 straipsnio 2, 4, 5 dalimis, L. Č. paskirtos galutinės subendrintos ketverių metų laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidėti trejiems metams ir, vadovaujantis BK 82 straipsniu, 83 straipsniu, 87 straipsniu, skirti šias auklėjamojo poveikio priemonės (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. liepos 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Šie pavyzdžiai atskleidžia, jog teismas griežtai laikosi nurodytų sąlygų ir itin sunkiems bei ypatingai pavojingiems nusikaltimams dalinio bausmės atidėjimo apskritai netaiko. Dažniausiai nusikaltimo sunkumas, pavojingumas bei nusikalstamų veikų dinamika užkerta kelią taikyti šį institutą, t. y. teismai sprendami dalinio bausmės vykdymo atidėjimo taikymą atsižvelgia ir į BK 92 straipsnio 4 dalį, vertindami ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo arba asmeniui atlikus tik jos dalį. Kita vertus, manytina, jog yra keista, kad nepilnamečiui padariusiam atitinkamas veikas, numatytas BK 92 straipsnio 3 dalyje išvardytuose skyriuose, tačiau bausmei neviršijant penkių metų, automatiškai taikoma BK 92 straipsnio 2 dalis. Bausmės dydis yra reikšmingas kriterijus, todėl teismams yra iš dalies apribota galimybė taikyti dalinį bausmės vykdymo atidėjimą. Nurodytų skyrių nusikaltimai yra siejami su dideliu pavojingumu visuomenei, todėl pastarasis taikymas gali lemti visuomenės nepasitikėjimą teisėsaugos sistema, tuo pačiu kyla dilema tarp veikų sunkumo ir siekio resocializuoti nusikaltusius nepilnamečius.

Visi asmenys, kuriems paskirtos bausmės vykdymas yra atidėtas, tampa probuojamais (Švedas *et al.*, 2020, p. 253). BK 92 straipsnio 7 dalyje nurodoma, kad bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams vykdymo tvarką ir sąlygas nustato Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 18 straipsnio 2 dalis reglamentuoja, jog nepilnamečiams probuojamiesiems individualus priežiūros planas sudaromas atsižvelgiant ir į jų socialinę brandą, asmenybės ugdymo poreikius. Probacijos tikslas – užtikrinti veiksmingą probuojamųjų resocializaciją ir mažinti jų nusikalstamų veikų recidyvą (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2011). Bausmės vykdymo atidėjimo metu, siekiant, kad bausmės tikslai būtų pasiekti be realaus laisvės atėmimo bausmės atlikimo, būtinos paties nuteistojo maksimalios pastangos, aktyvus prisidėjimas ir bendradarbiavimas su probacijos tarnyba, siekiant tinkamai įvykdyti probacijos sąlygas. Vertinant nuteistojo elgesio pokyčio kryptingumą, sprendžiant, ar asmens atžvilgiu taikomas bausmės vykdymo atidėjimas yra efektyvus, vertinama, kaip nuteistasis laikosi visų jam paskirtų pareigų, įpareigojimų ir draudimų. Tačiau, bet kokių atveju, teismas turi įvertinti visumą aplinkybių, tame tarpe ir priežastis bei sąlygas, lėmusias pažeidimų padarymą, asmenybę, ir būti įsitikinęs, kad pasiuntimas atlikti laisvės atėmimo bausmę yra neišvengiama ir vienintelė alternatyva (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pagal to paties įstatymo 30 straipsnio 3 dalį Probacijos tarnybos teikimu teismas gali priimti sprendimą panaikinti nuteistajam bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę arba panaikinti lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos ir vykdyti likusią bausmės dalį, jeigu probacijos vykdymo metu Probacijos tarnyba nustatė nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos arba žalos kitiems asmenims rizikos padidėjimą ir yra pakankamas pagrindas manyti, kad probacijos tikslas nebus pasiektas. Bausmės vykdymo atidėjimo panaikinimui nereikia konstatuoti visų teismo skirtų įpareigojimų ar baudžiamojo poveikio priemonių nevykdymo, užtenka nustatyti bent vienos taikytos priemonės nevykdymo atvejį arba naujo teisės pažeidimo padarymo faktą. Kiekvienu atveju, teismas privalo aiškintis, ar nuteistasis apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirtų įpareigojimų nevykdė dėl svarbių, objektyvių priežasčių, ar jo elgesį lėmė subjektyvūs faktoriai, nenoras prisiimti atsakomybės už savo veiksmus ir vykdyti teisėtai nustatytų įpareigojimų. Teismas, svarstydamas bausmės vykdymo atidėjimo panaikinimo klausimą, dėl paskirtų įpareigojimų nevykdymo, taip pat turi patikrinti, ar nuteistasis dėjo protingas, pagrįstas pastangas, kad įpareigojimai būtų įvykdyti (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kaip pavyzdžiui, V. R.

bausmės vykdymas atidėtas vadovaujantis BK 92 straipsniu. Iš pateiktos medžiagos matyti, kad teismas, nuteistajam V. R. atidėdamas laisvės atėmimo bausmės vykdymą, pastarajam paskyrė auklėjamojo poveikio priemones: per 3 mėnesius nuo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos atlyginti turtinę žalą; elgesio apribojimą 1 metams, įpareigojant tęsti gydymąsi nuo priklausomybės ligų, būti namuose nuo 22.00 val. iki 6.00 val., jeigu tai nesusiję su gydymusi, mokymusi ar darbu, dirbti arba registruotis Užimtumo tarnyboje. Probacijos laikotarpiu nuteistasis pažeidė abi jam skirtas auklėjamojo poveikio priemones, nes iki šiol neatlygino turtinės žalos, vartojo alkoholinius gėrimus, netęsė gydymo nuo priklausomybės ligų, o kalbant apie buvimą namuose nustatyto laiku – nuteistasis ne kartą nebuvo rastas namuose nustatyto laiku, be to, pažeisdamas teismo paskirtą įpareigojimą nustatyto laiku būti gyvenamojoje vietoje, padarė administracinį nusižengimą (pažeidė karantino sąlygas), o šiuo metu jo buvimo vieta apskritai nežinoma. Teismo skirtų įpareigojimų V. R. nesilaikė ne kartą, nors turėjo ne vieną progą pakeisti savo elgesio modelį – todėl, dėl žemiau išvardintų aplinkybių, apylinkės teismas pagrįstai panaikino bausmės vykdymo atidėjimą ir pasiuntė V. R. atlikti laisvės atėmimo bausmę (Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Verta paminėti, jog 2025 m. vasario 1 d. įsigalios nauja BK 92 straipsnio redakcija. Numatoma, jog straipsnio 3 dalyje bus įtrauktas XLII (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai) skyrius. 4 dalyje numatyta, jog nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus arba už vieną ar kelis nesunkius, apysunkius ar sunkius tyčinius nusikaltimus, teismas, remdamasis šio kodekso 54 straipsnio 3 dalimi, gali visiškai arba iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Pagal BK 54 straipsnio 3 dalį jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę. Jeigu paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai visiškai arba iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą, išskyrus atvejus, kai padaromas labai sunkus nusikaltimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024). Manytina, kad naujieji pakeitimai iš dalies galėjo įtraukti ir labai sunkių nusikaltimų kategoriją ir suteikti platesnes galimybes teismams taikyti bausmės vykdymo atidėjimą, individualizuojant bylos aplinkybes bei vertinant nepilnamečio asmenybę. Tačiau, tokie pokyčiai galėjo sukelti iššūkių, formuojant nuoseklią teismų praktiką. Lietuvos Aukščiausiasis teismas (toliau LAT) yra išaiškinęs, kad iš esmės BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatos skirtos byloms, susijusioms su daug mažesniu nuteistojo asmenybės ir veikos pavojingumo vertinimu, kai,

vadovaujantis įstatyme įtvirtintomis bendrosiomis bausmės skyrimo taisyklėmis, skirtina kad ir minimali sankcijoje nustatyta bausmė vis tiek prieštarauja teisingumo principui, todėl nuteistam asmeniui parinktina švelnesnė bausmė ar kita jos rūšis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Todėl, įtraukus ir labai sunkių nusikaltimų kategoriją bei atsižvelgus į tokių nusikaltimų pavojingumo pobūdį, tokios priemonės taikymas prieštarautų proporcingumo ir teisingumo principams.

3.2. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės

Žinoma taisyklė, jog Lietuvoje teisingumą vykdo teismai, t. y. užtikrina teisingumo principą, o baudžiamojo įstatymo paskirtis yra baudžiamosios teisės priemonėmis užtikrinti teisingumo vykdymo principą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Pagal Konstituciją ir baudžiamojo įstatymo taikymo praktiką baudžiamosios teisės bendrosios bei specialiosios prevencijos funkcijas realizuoti ir įvykdyti teisingumą įmanoma ne mažiau efektyviai ir netaikant represinių priemonių, t. y. atleidžiant kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės (Baranauskaitė, Prapiestis, 2006, p. 34). Vien sąlyginis nusikalstamas veikas padariusių asmenų baudimas, t. y. baudžiamosios teisės represinės funkcijos dominavimas, savaime neužtikrina maksimalaus baudžiamosios teisės apsauginės ir kitų funkcijų efektyvumo. Įsitikinimas, kad baudžiamosios teisės priedermė – vien tik nubausti kaltą asmenį, paneigiama daugeliu baudžiamojo įstatymo nuostatų, atskleidžiančių ir humaniškąją baudžiamosios teisės pradžią (Baranauskaitė, 2009, p. 180).

BK 93 straipsnis numato pagrindus, leisiančius atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, visų pirma yra asmens, teismo pripažinto kaltu padarius nusikalstamą veiką, sąlyginis ar sąlyginis atleidimas nuo tų pasekmių, kurios sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį, teistumo (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 379). Todėl, tokios normos atsiradimą galime aiškinti, kaip kilusią iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000), ką nurodo ir LAT praktika. Nors baudžiamajame įstatyme nėra imperatyvaus reikalavimo, tačiau sisteminis nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties ir jos ypatumų aiškinimas, atsižvelgus į bendrą baudžiamojo įstatymo paskirtį bei jo normų sistemą, leidžia teigti, kad kiekvieną kartą, kai pirmą kartą nusikaltusio nepilnamečio padarytos veikos pavojingumas, konkrečios veikos padarymo aplinkybės, asmenybė ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo atitinka BK 93 straipsnio 1 dalies sąlygas, teismas turėtų svarstyti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad tinkamas kaltinamojo veikos įvertinimas ir teigiamų nepilnamečio elgesio

pokyčių ateityje siekimas yra galimas be kriminalinės bausmės skyrimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pagal šiuo metu galiojančią, pastarojo straipsnio redakciją, įstatymų leidėjas aiškiai apibrėžia du esminius pagrindus:

- 1) kad nepilnametis būtų padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą;
- 2) kad nepilnamečio nusikalstamą veika būtų padaryta pirmą kartą.

Pažymėtina, kad BK 93 straipsnio taikymas yra teismo diskrecija. Todėl, net ir esant visoms formalioms šiame straipsnyje nustatytoms sąlygoms, teismas motyvuotai gali apsispręsti tiek dėl nepilnamečio asmens atleidimo, tiek dėl atsisakymo jį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taip pat, nepilnametis ar jaunas pilnametis nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleistas ir bendraisiais pagrindais, kurie numatyti BK VI skyriuje.

Vertinant pirmąją sąlygą, dažniausiai problemų nekyla, nes baudžiamajame įstatyme aiškiai nurodoma, kokios nusikalstamos veikos patenka į minėtas kategorijas (BK 11 str.). Šių veikų pobūdis ir sunkumas yra įvertinami, pagal objektyvius kriterijus, kaipantai, veikos pavojingumas, kaltės forma ir kt., todėl įstatymas aiškiai leidžia nustatyti, ar veika atitinka BK 93 straipsnio numatytus reikalavimus. Pavyzdžiui, nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už dokumento suklastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu (BK 300 str. 1 d.), už melagingų skundų, pareiškimų, pranešimų, parodymų davimą (BK 235 str.), už turto sunaikinimą ar sugadinimą (BK 187 str.) ir pan.

Kardinaliai skiriasi antrojo pagrindo, kai reikia vertinti ar nepilnametis tikrai nusikalto pirmą kartą, situacija, kuri yra pakankamai paini, kadangi teismų praktikoje „pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką“ interpretuojama skirtingai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad teisingumo principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pačius faktus savavališkai vertinti skirtingai (Švedas, 2014, p. 7). Visgi, vieni teismai laikosi pozicijos, kad kelių pakartotinių nusikalstamų veikų padarymas pašalina galimybę pripažinti asmenį nusikaltusiu pirmą kartą, kiti teismai laikosi priešingos pozicijos ir, svarstydami klausimą, ar asmuo padarė nusikalstamą veiką pirmą kartą, lemiamą reikšmę suteikia teistumo už pirmiau padarytas veikas buvimo ar nebuvimo aplinkybei (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nagrinėdama kilusią pastarosios sąvokos interpretacijos problemą, LAT baudžiamųjų bylų plenarinė sesija

analizuoja ją gramatiniu ir sisteminiu požiūriu, kas leidžia daryti išvadą, jog kelių pakartotinių nusikalstamų veikų padarymas pašalina galimybę pripažinti asmenį nusikaltusiu pirmą kartą. Pirma, BK 93 straipsnyje kalbama apie nusikalstamos veikos padarymą pirmą kartą vienaskaitos forma, taip pabrėžiant pakartotinumą negalimumą; antra, tais atvejais, kai norima pabrėžti priešingą nuostatą, įstatymų leidėjas tiesiogiai nurodo kelių nusikalstamų veikų padarymo galimybę (BK 92 straipsnis); trečia, kai norima pabrėžti ne ankstesnio nusikaltimo padarymo, bet teistumo nebuvimo faktą, įstatymų leidėjas naudoja sąvoką pirmą kartą teisiamas asmuo (BK 55 straipsnis) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Toliau pateikiama LAT praktika, iliustruoja, šią problemą.

Kasaciniame skunde teigiama, kad apeliacinės instancijos teismas padarė esminį materialiosios teisės pažeidimą, kai nepagrįstai sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad nors E. G. inkriminuotos BK 178 straipsnio 1 dalis, 302 straipsnio 1 dalis (2 veikos) ir 300 straipsnio 1 dalis nesudaro idealiosios nusikalstamų veikų sutapties, tačiau, atsižvelgus į konkrečias nusikalstamų veikų padarymo faktines aplinkybes (veikos viena nuo kitos nutolusios laiko tarpu, tačiau susijusios tarpusavyje, padarytos turint vieningą tikslą – gauti pinigų. Apeliacinės instancijos teismas šioje byloje nors ir nustatė, kad E. G. veikos yra pakartotinės ir negali būti laikomos padarytomis idealiąja sutaptimi, tačiau teismų praktikoje suformuluotą trijų sąlygų privalomumą kaltininko veiksmuose dėl BK 93 straipsnio nuostatų taikymo nagrinėjamu atveju laikė formaliais kriterijais ir tokia įstatymo taikymo taisykle nesivadovavo. Šis skundas tenkintinas, kadangi sprendimą dėl E. G. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikant būtent BK 93 straipsnį teismai priėmė nukrypdami nuo kasacinės instancijos teismo praktikos dėl BK 93 straipsnio taikymo. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai pripažino, kad E. G. padarytos nusikalstamos veikos nesudaro idealiosios nusikalstamų veikų sutapties, tad BK 93 straipsnio prasme negalima teigti, kad yra viena iš būtinų nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygų, tačiau, nepaisydami to, pasisakė dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės alternatyvių sąlygų egzistavimo ir E. G. atleido nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 93 straipsnį, savo sprendimus grįsdami baudžiamosios teisės ir proceso principais. Teisėjų kolegija daro išvadą, kad nesant bent vieno iš privalomų BK 93 straipsnio taikymo pagrindų – šiuo atveju nustačius, kad asmuo negali būti laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, nėra teisinio pagrindo svarstyti alternatyvių sąlygų buvimo ir nustačius jas taikyti BK 93 straipsnį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kasaciniame skunde nurodoma, kad pirmosios bei apeliacinės instancijos teismai, spręsdami klausimą dėl BK 93 straipsnio taikymo, neteisingai suprato Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką ir J. N. netaikė šio straipsnio nuostatų. Pirmosios instancijos teismas BK 93 straipsnio netaikymą motyvavo tuo, kad J. N. padarė keturias savarankiškas nusikalstamas veikas, kurios nesudaro idealiosios sutapties, yra pakartotinės, todėl negalima laikyti, jog ji pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką. Apeliacinės instancijos teismas, pagrįsdamas pirmosios instancijos teismo nuostatą, jog J. N. padarė keturias nusikalstamas veikas, nurodė, kad nagrinėjamu atveju negalima konstatuoti, jog J. N. padarė tęstinę nusikalstamą veiką, nes ji padarė viena po kitos sekusias savarankiškas nusikalstamas veikas. Žemesnės instancijos teismų padarytos išvados, kad J. N. padarytų nusikalstamų veikų nejungė vieningas sumanymas, yra pagrįstos ir teisingos. Tais atvejais, kai tyčia padaryti kitą nusikalstamą veiką kyla jau po pirmosios veikos, šios veikos paprastai kvalifikuojamos kaip pakartotinės. Atsižvelgdama į išdėstytus argumentus, teisėjų kolegija konstatuoja, kad, nepripažindami J. N. padarytų nusikalstamų veikų tęstiniu nusikaltimu ir netaikydami BK 93 straipsnio nuostatų, teismai baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos nepadarė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Teisiškai pirmą kartą teisiamu asmeniu pripažįstamas ir toks asmuo, kuris faktiškai gali būti teisiamas ir nebe pirmą kartą, tačiau jau išnykus prieš tai buvusių teistumų teisiniais padariniais (Švedas, 2014, p. 13).

Visgi, svarstyтина ar tai nėra per griežtas reikalavimas ir ar negalėtų būti svarstoma galimybė taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės ir ne pirmą kartą nusikalstamą veiką padariusiems nepilnamečiams. Turime suprasti jų socialines ir psichologines ypatybes, padėti jauniems asmenims išbristi iš nusikaltimų darymo, t. y. užtikrinti, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai atitiktų savo paskirtį. Tai rodo ir A. Dapšio, J. Misiūno bei A. Čaplinkso tyrime atlikta apklausa, kurioje respondentai siūlo išplėsti galimybes taikyti BK 93 straipsnio 1 dalį ir tais atvejais, kai nepilnametis yra padaręs ne vieną nusikalstamą veiką. Kartu turėtina omenyje ir tai, kad nusikaltimai laikomi vienu nusikaltimu, jeigu jie padaromi vadinamomis tęstinėmis arba trunkamomis veikomis. Be to, keli nusikaltimai, padaryti esant „idealiajai“ sutapčiai, vienas kito atžvilgiu nėra pakartotiniai, o juos padarę nepilnamečiai taip pat laikomi nusikaltę pirmą kartą (Dapšys *et al.*, 2008, p. 85).

Taip pat, teismas gali taikyti BK 93 straipsnį ir atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, jei nustato bent viena iš šių alternatyvių sąlygų:

1) nepilnametis atsiprašė nukentėjusiojo asmens ir visiškai arba iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino padarytą turtinę žalą;

2) jis pripažintas ribotai pakaltinamu;

3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Pirmoji sąlyga įstatymo leidėjo siejama su aktyvia nepilnamečio atgaila dėl padaryto nusikaltimo. Nereikalaujama, kad būtų atlyginta ar pašalinta visa turtinė žala. Svarbu, kad nepilnametis gailėtųsi nusikaltęs ir savo pastangomis pagal galimybes atlygintų padarytą nukentėjusiajam skriaudą, dėtų pastangas su juo susitaikyti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Asmuo atsiprašyti gali tiek žodžiu, tiek ir raštu, o priežastys dėl ko yra gailimasi ir atsiprašoma ar tai iš baimės sulaukti bausmės, ar paskatintas suaugusių, ar tai būtų kiti motyvai. neturi jokios reikšmės. Visgi, nepilnamečio atsiprašymas padarius nusikalstamą veiką nėra privalomas, jis tai daro laisva valia. Tačiau įstatymų leidėjas jam garantuoja, kad atsiprašęs nukentėjusiojo jis gali palengvinti savo padėtį. Todėl nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės negali priklausyti vien nuo to, ar nukentėjusysis tokį atsiprašymą pripažįsta pakankamu (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 385) Taip pat, nustatydamas nusikaltimu padarytos ir atlygintos žalos dydį, teismas atsižvelgia tik į tiesiogiai iš nusikalstamos veikos kilusią turtinę žalą. Jeigu teismas nustato, kad kaltininko padaryti nuostoliai tiesiogiai nesusiję su jo nusikalstama veika (ligonių kasos išlaidos dėl nukentėjusiojo gydymo, socialinio draudimo išlaidos dėl nukentėjusiojo nedarbingumo ir pan.) tai jie atlyginami remiantis civilinės teisės normomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas).

Kaip pavyzdžiui, nagrinėjamu atveju šioje baudžiamojoje byloje nustatytos trys būtinios sąlygos, numatytos BK 93 straipsnyje: D. Š. nusikalstamą veiką padarė pirmą kartą; padarytas apysunkis nusikaltimas, numatytas BK 180 straipsnio 1 dalyje; veikos padarymo metu jam buvo penkiolika metų. Teismai nepagrįstai suteikė išskirtinę reikšmę kitoms BK 93 straipsnyje nurodytoms alternatyvioms atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygoms – tokioms kaip tai, kad nuteistasis nesigailėjo dėl nusikaltimo padarymo, neprisipažino, nesiekė atlyginti nusikalstama veika nukentėjusiosioms padarytos žalos, ir nesvarstė kaip galimos alternatyvos pirmiau minėtos sąlygos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad D. Š., neigdamas savo kaltę dėl dalyvavimo plėšime, duoda iš esmės teisingus parodymus apie faktines bylos aplinkybes. Taigi, vertinant tokią D. Š. poziciją, atsižvelgtina į jo jauną amžių, socialinę brandą ir gyvenimišką patirtį. Pažymėtina ir tai, kad pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu turtinė žala nukentėjusiosioms iš

nuteistojo D. Š. nepriteista, nustačius, kad žala padaryta tiesioginiais T. S. ir A. S. veiksmais, todėl nėra teisinio pagrindo teigti apie nuteistojo D. Š. įstatyminę pareigą atlyginti nukentėjusiosioms padarytą žalą kaip apie aplinkybę, turinčią reikšmės klausimui dėl BK 93 straipsnio nuostatų taikymo ar netaikymo išsprendimui. Be to, teismo posėdžio metu nuteistojo atstovas pagal įstatymą (tėvas) su civiliniu ieškiniu sutiko, jei sūnus bus pripažintas kaltu. Atsižvelgusi į išdėstytus argumentus, teisėjų kolegija konstatuoja, kad žemesnės instancijos teismai, neatleidę D. Š. nuo baudžiamosios atsakomybės, netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą – BK 93 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostatas, nors tam buvo visos sąlygos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Dėl antrosios sąlygos, baudžiamosios teisės teorijoje ribotas pakaltinamumas apibrėžiamas kaip tokia žmogaus būseną, kuri nusikalstamos veikos darymo metu neleido jam visapusiškai suprasti savo veiksmų pobūdžio ar juos valdyti dėl psichikos sutrikimų, kurie nebuvo pakankamu pagrindu pripažinti jį nepakaltinamą (Aliukoniene *et al.*, 2016, p. 66). Kriminologine prasme ribotas pakaltinamumas siejamas su asmenimis, turinčiais psichinių anomalijų, t. y. įgimtų arba įgytų smegenų funkcinių organinių pokyčių, kurie daro įtaką socialiai vertingo žmogaus elgesio turiniui (Kanapeckaitė, 2003, p. 70). Panašios medicininės charakteristikos pateikiamos mokslinėje literatūroje ir riboto baudžiamojo procesinio veiksmo atveju: psichinis infantilizmas, psichopatija esant nežymiai išreikštiems emocinės - valinės sferos pažeidimams, šizofrenijos priepuolių atoslūgis (remisija), nepilnamečių psichinis nesubrendimas - išskiriami net kai kurie psichinio nesubrendimo bruožai, kurie galėtų turėti įtakos procesinio veiksmo apribojimui (nesavarankiškumas, įtaigumas, polinkis fantazuoti, išsigalvoti ir pan.) ir kt. (Kanapeckaitė, 2004, p. 31). Dažniausiai teisė skiria psichikos pažeidimą ir nukrypimą. Pirmasis sukelia atsakomybės nebuvimą, o antrasis neatleidžiant nuo atsakomybės, leidžia sušvelninti bausmę arba atleidžia nuo atsakomybės taikant baudžiamojo poveikio priemones ar priverčiamąsias medicinos priemones. Tik teismas gali pripažinti asmenį ribotai pakaltinamam, jeigu darydamas baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką tas asmuo dėl esamo psichikos sutrikimo negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio (intelektualus požymis) ar valdyti savo veiksmų (valinis požymis) (Kanapeckaitė, 2003, p. 70).

Taip pat turi būti ir pagrindas tikėti, kad nepilnametis laikysis teisės normų ir ateityje nebedarys nusikalstamų veikų. Įstatymų leidėjas nekonkretizuoja tokių sąlygų sąrašą, tačiau nurodo, jog gali egzistuoti ir kitos aplinkybės, leidžiančios manyti, kad nepilnametis laikysis teisės normų ir vengs naujų teisės pažeidimų.

Kaip pavyzdžiui: šiuo atveju teismas, atsižvelgęs į nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo (pradėjo mokytis, nutraukė santykius su nusikalsti linkusiais asmenimis, pradėjo gydytis nuo narkomanijos ir kt.) bei įvertinęs visas bylos aplinkybes, turi prognozuoti nepilnamečio elgesį ateityje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Nepilnamečio individualaus vertinimo pažymoje nurodyta, kad T. K. dėl to, kaip pasielgė, labai gailisi. Jo motinos D. G. teigimu, po įvykio abu su sūnumi apsikabinę verkė, kalbėjosi apie tai, kas atsitiko, jų tarpusavio santykiai šeimoje yra artimi, konfliktų nekyla. Šioje byloje nėra duomenų, kad po šios nusikalstamos veikos padarymo T. K. būtų padaręs administracinius teisės pažeidimus ar būtų jam pradėti nauji ikiteisminiai tyrimai. Aptarti duomenys patvirtina, kad T. K. jautriai išgyveno dėl padaryto baudžiamojo nusižengimo, yra tvirtai pasiryžęs savo elgesį keisti ir teisėtais būdais bei priemonėmis siekti gyvenime užsibrėžtų tikslų. Teisėjų kolegija, įvertinusi pirmiau nustatytas aplinkybes, T. K. pasiryžimą tarnauti Lietuvos kariuomenėje, jo norą tęsti mokslus, įgyti išsilavinimą, kartu su apeliaciniu skundu pateiktus dokumentus, patvirtinančius, kad T. K. dirba įmonėje „C. A.“ linijos operatoriaus pareigose, taip pat jo jauną amžių, sprendžia, jog aptartos aplinkybės leidžia daryti pagrįstą išvadą, jog T. K. nusikalto dėl gyvenimo patirties ir socialinės atsakomybės suvokimo stokos (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 30 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje).

Teismas, taip pat atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės šio straipsnio 1 dalyje, jau aptartais pagrindais, skiria jam BK 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Šiame straipsnyje yra numatytos tokios priemonės: įspėjimas; turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; atidavimas tėvams ar kitiems fiziniais ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; elgesio apribojimas; atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Parinkdamas auklėjimo poveikio priemones teismas atsižvelgia ne tik į bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumus (BK 91 str.), bet ir į nepilnamečio asmenybę, jo fizinę, socialinę ir emocinę brandą, santykius su tėvais bei tėvų įtaką ugdant nepilnametį, tėvų pasiryžimą keisti gyvenimo būdą ir nepilnamečio ugdymo sąlygas (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 390).

Verta paminėti, jog šio straipsnio redakcija kito nežymiai. Nuo 2003 m. gegužės 1 d. pirmieji pakeitimai, atlikti 2007 m. liepos 21 d. Buvusią, šio straipsnio 1 d. formuluotę: „Nepilnametis, pirmą kartą padaręs neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės <...>“, papildoma „Nepilnametis,

pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą <...>“, t. y. atsiranda galimybė taikyti BK 93 straipsnį ir baudžiamųjų nusižengimų kontekste. Nuo pastarojo papildymo, straipsnis 18 metų yra nekeičiamas, iki dabar. 2025 m. vasario 1 d. įsigaliosiančioje straipsnio redakcijoje, 1 dalies 1 punkte nurodoma „<...> pašalino padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą <...>“ bei 2 dalyje nurodoma, kad teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, skiria jam ne tik, šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones, bet ir (ar) šio kodekso 67 straipsnio 4 dalyje numatytas baudžiamojo poveikio priemones. Tai reiškia, kad nepilnamečiams galima bus skirti ne tik įspėjimą, turtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą, nemokamus auklėjimo pobūdžio darbus, atidavimą tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, elgesio apribojimus ar atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, bet ir, pagal BK 67 straipsnio 4 dalį, 2025 m. vasario 1 d. įsigaliosiančią redakciją, įmoką į Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimą, įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu, dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose, dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, resocializacijos ar kitose programose ir kursuose bei išplėstinį turto konfiskavimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8..., 2024).

Naujieji pokyčiai labiausiai orientuoti į prevencinį poveikį, resocializaciją bei visuomenės saugumą. Galime teigti, kad ši idėja yra aiškiai humanistinės pasaulėžiūros bei modernios socialinės politikos raiška. Nepilnamečių resocializacija laikytina tinkamu reikšmingos nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdu, nes nusako paties asmens atsakomybę, pastangas šiame procese ir atitinka šiandienines Lietuvos realijas (Liaudinskienė, Leliūgienė, 2007, p. 114). Manytina, kad tokio pobūdžio priemonės padės spręsti socialines nepilnamečių problemas, pasitelkiant kvalifikuotų specialistų pagalbą, kartu sumažinant pakartotinio nusikalstamumo riziką. Ypač atsižvelgiant į Lietuvoje fiksuojamą padidėjusiu nepilnamečių įsitraukimu į nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis (Pankūnas, 2024).

Nors ir pripažįstama, kad nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti veiksminga priemonė, tačiau statistinių duomenų analizė rodo, kad teismai nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžia itin mažai nepilnamečių. Pagal oficialios statistikos portale pateiktus 2019-2023 m. duomenis, 2019 m. atleisti 9 paaugliai, 2020 m. ir 2021 m. – po 1 nepilnametį. Deja, bet 2022 m. ir 2023 m. nebuvo fiksuota nei vieno atleidimo atvejo (Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas, 2024).

Galime daryti prielaidą, kad tokius skaičius lemia keletas priežasčių. Pirma, baudžiamasis įstatymas nurodo griežtus kriterijus, kada galima atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, todėl teismai priversti remtis griežtais formaliais kriterijais. Automatiškai, jei nepilnametis yra padaręs nebe pirmą nusikalstamą veiką ir yra susijęs su pakartotiniu nusikaltimų darymu, jam atleidimo priemonės taikyti neleidžiama. Todėl, kaip ir buvo minėta prieš tai, siūlytina atsisakyti formuluotės „pirmą kartą“, kas leistų platesniam nepilnamečių ratui taikyti BK 93 straipsnį. Vien atsižvelgus į nepilnamečių specifinius psichologinius ypatumus, nėra logiška, taip griežtai taikyti šią normą, kadangi paauglystėje elgesys dažnai būna impulsyvus.

Antra, teisėjai linkę atsargiai vertinti atleidimo nuo atsakomybės galimybę, abejoja ar nepilnametis sugebės integruotis į visuomenę ir pan. Teismo diskrecija, leidžia teisėjams laisvai spręsti, ar konkrečiu atveju yra pagrindas taikyti atleidimą, todėl atsižvelgdami į visuomenės lūkesčius ir panašias aplinkybes, gali būti ne tokie liberalūs nepilnamečių atžvilgiu. Tačiau, manytina, jog 2025 m. įsigaliosianti nauja straipsnio redakcija paskatins teismus šią priemonę taikyti dažniau, o atsirasiančios priemonės, kaip dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, dalyvavimas alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, resocializacijos ar kitose programose ir kursuose bus papildomu svertu, taikant šį straipsnį, kadangi sprendimas atleisti nepilnametį nebus laikomas vien tik „atleidimu be pasekmių“, bet tai taps ir resocializacijos ir prevencijos proceso dalimi.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Įstatymų leidėjas diferencijuoja nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę pagal jų amžių ir brandą. Nuo 14 metų atsakomybė taikoma už sunkesnius nusikaltimus, reikalaujančius sąmoningo ir tyčinio veiksmo. Nuo 16 metų atsakomybė išplečiama ir į mažiau sunkius nusikaltimus, nes jaunesni nepilnamečiai dar negali iki galo suprasti sudėtingesnių ir abstraktesnių teisinių normų. Šis teisinis reguliavimas atspindi skirtingus asmens brandos etapus ir siekia užtikrinti, kad atsakomybė būtų proporcinga nepilnamečio gebėjimui suprasti savo veiksmų sunkumą ir pasekmes.
2. Įstatymų leidėjas įpareigojo teismus individualizuojant bausmę atsižvelgti į nepilnamečio gebėjimą suprasti savo padarytos nusikalstamos veikos esmę, padarinius ir padarytą žalą, todėl nepakankama socialinė branda gali lemti diferencijuotą baudžiamosios atsakomybės taikymą. Teismų praktikoje socialinės brandos vertinimas nėra struktūrizuotas, dažnai tik paviršutiniškai paminimas, t. y. minima ne kaip atskira analizės dalis, o aptariama per įvairių aplinkybių prizmę.
3. BK numatyta galimybė taikyti XI skyriaus normas 18-20 metų asmenims, jei jų psichologinė branda yra panaši į nepilnamečių, tačiau tokia integracija į nepilnamečių justicijos sistemą, praktikoje susiduria su sunkumais. Esminė problema – socialinės brandos vertinimo kriterijų, metodikos bei specialistų, padėsiančių vertinti ją nebuvimas. Siekiant užtikrinti teisingą ir nuoseklų šios normos taikymą, būtų tikslinga sukurti aiškią metodiką, pagrįstą psichologijos, kriminologijos bei kitų mokslų tyrimais, kurią galėtų naudoti tiek teisėjai, tiek specialistai bei būtų skatinamas kuo didesnis tarpdisciplininis bendradarbiavimas.
4. BK XI skyriuje auklėjamojo poveikio priemonės aptariamos prieš bausmes, deklaruojant jų prioritetą, taikymo pirmenybę bei akcentuojant, jog jos savo esme yra labiau atitinkančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį. Statistiniai duomenų analizė rodo, jog dažniausiai taikomos poveikio priemonės yra elgesio apribojimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai ir įspėjimas. Vis dėlto, baudžiamajame įstatyme nėra nurodytas skiriamų elgesio ribojimo elementų maksimumas, todėl kyla rizika, jog paaugliui gali būti pritaikyta neproporcingai daug įpareigojimų ir draudimų, o tai neatlieptų pačios priemonės esmės bei apsunkintų jos vykdymą. Kad nebūtų prarasta pusiausvyra tarp veiksmingumo ir vykdymo, teismams tenka atsakomybė užtikrinti, jog pasirinkti elementai būtų suderinti su nepilnamečio asmenybe bei kitomis jo ypatybėmis.
5. Įstatymų leidėjas yra numatęs auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmes, tačiau dabartinis teisinis reguliavimas nenumato taisyklių atvejams, kai

auklėjamojo poveikio priemonės yra nevykdomos dėl pateisinamų arba objektyvių priežasčių. Šią spragą siekiama ištaisyti nuo 2025 m. įsigaliosiančioje BK 89 straipsnio redakcijoje, kur bus įtvirtinta galimybė atleisti nepilnametį nuo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo arba pakeisti ją kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, jei yra pateisinamos nevykdymo priežastys ar netinkamas jų vykdymas.

6. Statistinė duomenų analizė rodo, kad nepilnamečiams dažniausiai taikomos bausmės yra laisvės apribojimas ir terminuotas laisvės atėmimas. Laisvės apribojimo bausmės metu taikoma kontrolė elektroninio stebėjimo priemonėmis, kas nėra teigiamai vertinama, tačiau ši bausmė pasižymi lankstumu bei skatina pozityvią jauno asmens reintegraciją į visuomenę. Tuo tarpu terminuotas laisvės atėmimas taikomas kaip *ultima ratio* priemonė, dažnai nesuteikia norimo resocializacijos poveikio, užkerta kelią pozityviems elgesio pokyčiams bei gilina socialinę atskirtį, palieka gilų psichologinį pėdsaką tolimesnei asmenybės raidai.
7. Statistika atskleidžia, kad bausmės, o ypač terminuotas laisvės atėmimas, nepilnamečiams taikomos per dažnai. Tai rodo, kad auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas vis dar nėra tapusi pagrindine nepilnamečių atsakomybės forma. Be to, analizuojant mokslinę literatūrą bei kriminologų atliktus tyrimus, formuojama aiški išvada, jog nepilnamečių nusikalstamumas mažėja ne dėl skiriamų griežtų bausmių, o dėl sistemingo ir nuoseklaus darbo su jais.
8. Bausmės vykdymo atidėjimo taikymui būtinos sąlygos apima nusikalstamos veikos pobūdį ir sunkumą bei individualų asmens vertinimą, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos aplinkybes ir nuteistojo asmenybę. BK 92 straipsnis nereikalauja, jog nepilnametis būtų nusikaltęs pirmą kartą, t. y. teismai nėra varžomi „pirmą kartą padaręs“ sąlygos, kas sudaro galimybes šią nuostatą taikyti platesniam asmenų ratui ir didesnę dėmesį sutelkti į individualų asmens vertinimą. Tačiau, bausmės vykdymo atidėjimo metu naudojamas elektroninis monitoringas, nepilnamečiams turi neigiamų aspektų. Todėl, reiktų BK 92 straipsnio 1 dalį tikslinti, nurodant jog intensyvi priežiūra būtų taikoma tik išskirtiniais atvejais, atsižvelgiant į individualias aplinkybes. Be to, tikslinga numatyti ir kitas alternatyvas, kurios skatina pozityvesnį elgesį bei integraciją į visuomenę, pavyzdžiui: socialinio ugdymo, švietimo programos, psichologinė pagalba ir pan.
9. Statistinių duomenų analizė rodo, kad teismai itin retai taiko atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės – vos apie 1 proc. visų nuteistų nepilnamečių, o tai nulėmė griežti baudžiamojo įstatymo kriterijai. Ypač riboja „pirmą kartą“ padarytos

nusikalstamos veikos sąlyga, kuri neatitinka paauglių psichologinių ypatumų, tokių kaip impulsyvumas ir pan. Todėl, yra tikslinga atsisakyti šios formuluotės, leidžiant teismams orientuotis į individualų nepilnamečio vertinimą. Be to, 2025 m. įsigaliosianti nauja straipsnio redakcija, numatanti dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose, alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, resocializacijos ar kitose programose ir kursuose, gali padidinti teismų pasitikėjimą šio instituto taikymo efektyvumu. Tai nebus laikomas vien tik „atleidimu be pasekmių“, bet tai taps resocializacijos ir prevencijos proceso dalimi.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, 60-1501.
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas(1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77–3288.
3. Europos Tarybos Ministrų Komitetas rekomendacija CM/Rec (2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16806f4088> [žiūrėta 2024 m. spalio 14 d.].
4. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje (2006). 2006/C 110/13, p. 3.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.
6. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). The United Nations General Assembly resolution No. 40/33 of 29 November 1985. Prieiga per internetą: <https://juvenilejusticecentre.org/en/wp-content/uploads/sites/3/2018/08/UNGA-Standard-Minimum-Rules-for-the-Administration-of-Juvenile-Justice.pdf> [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 16 d.].
7. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty .The United Nations General Assembly resolution No. 45/113 of 14 December 1990. Prieiga per internetą: <https://juvenilejusticecentre.org/en/wp-content/uploads/sites/3/2018/08/UNGA-United-Nations-Rules-for-the-Protection-of-Juveniles-Deprived-of-their-Liberty.pdf>[žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].

Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8, 18, 25, 27, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72-2, 74, 75, 76, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 97, 243, 244 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 5-1, 40-1, 58-1, 72-5, 72-6, 72-7, 72-8 straipsniais įstatymo Nr. XIV-2573 50 straipsnio pakeitimo įstatymas(2024). TAR, 18357.

3. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 4-108.
4. Dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. sausio 25 d. įsakymo Nr. V-61 „Dėl Suimtųjų ir nuteistųjų pristatymo į konkrečias bausmės atlikimo vietas sąrašo bei arešto ir laisvės atėmimo bausmių atlikimo vietų paskyrimo sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo (2023), TAR, 24034.

Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas "Dėl laisvės atėmimo bausmės, paskirtos už labai sunkų nusikaltimą, vykdymo atidėjimo".
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. 25.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-1073/2023.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-648/2022.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-628/2019.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-66-976/2019).
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. rugsėjo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-222/2017.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162-895/2015.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95/2014.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2012.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22-648/2024.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-976/2016.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-212-693/2015.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362-942/2015.

15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-489/2023.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-976/2022.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-217-976/2018.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-3-489/2015.
21. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-264-870/2024.
22. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-180-449/2024.
23. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. liepos 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-187-626/202.
24. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. lapkričio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-378-1076/2022.
25. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-281-658/2021.
26. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. sausio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-82-487/2022.
27. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-201-318/2020.
28. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 7 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-177-449/2016.
29. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-346-483/2016.
30. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-452/2013.
31. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-370/2010.

32. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-106-576/2023.
33. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-423-891/2023.
34. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-625-932/2021.
35. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-261-891/2021.
36. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-270-654/2018.
37. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-221-813/2024.
38. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-194-737/2024.
39. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-17-557/2020.
40. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-268-574/2020.
41. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-189-557/2017.
42. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-113-557/2016.
43. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-63-107/2015.
44. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. birželio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-65-354/2024.
45. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. balandžio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-129-744/2021.
46. Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų 2020 m. vasario 11 d. nutartis Nr. T-192-674/2020.
47. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. kovo 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-27-152/2012.
48. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-36-531/2024).

49. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-844-337/2014).

Specialioji literatūra

1. Švedas, G., Abramavičius, A. ir Prapiestis, J. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 2 knyga*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
2. Švedas, G. et al. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
3. Drakšienė, A. ir Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
4. Drakšas, R. (2006). Numatytų nepilnamečiams baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtis. *Teisė*, 61, 31-41.
5. Drakšas, R. (2004). Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 52, 26-39.
6. Pakštaitis, L. (2007). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 8(98), 13–19.
7. Česnaitytė, I. (red.) (2007). *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: Teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“.
8. Ūselė, L. ir Dobrynina, M. (2012). *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18-20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2012/10/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf> [žiūrėta 2024 m. spalio 15 d.].
9. Bagdonienė, A., Kušleikienė, L. (2009). Bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumai. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 5, p. 37-46.
10. Butkus, G. (2017). Socialinės brandos psichodiagnostinio vertinimo galimybės teismo psichologijos ekspertizėje. *Sveikatos mokslai*, 27(4), p. 74–79 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/03/1073-3054-1-PB.pdf> [žiūrėta 2024 m. spalio 20 d.].
11. Drakšienė, A. (2006). Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. *Teisė*, 61, p. 42–56.
12. Prapiestis J. (sud.). (2004). *LR Baudžiamojo kodekso komentaras. Pirma knyga (Bendroji dalis 1 -98 straipsniai)*. Vilnius: Teisės informacijos centras.
13. Kiškis, A. (2006). Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? *Jurisprudencija*, 3(81), 32–39.

14. Klimukienė, V. (2020). *Teistų paauglių delinkvencinio elgesio rizikos ir apsauginių veiksnių kaita bei prognostinės galimybės*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, psichologija (S 006), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
15. Mackevičius, T., Rakštelis, M. (2010). Laisvės apribojimo bausmės įgyvendinimas. *Jurisprudencija*, 4(122), p. 261–277.
16. Ūselė, L. (2010). Jaunų pilnamečių (18-20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys. *Teisės problemos*, 2(68), 58–91.
17. Ūselė, L. (2011). Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18–20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą. *Teisė*, 78, 182 – 196.
18. Baranauskaitė, A. ir Prapiestis, J. (2006). Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 7(85), 30–41.
19. Baranauskaitė, A. (2009). Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), 179–194.
20. Švedas, G. (2014). Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 90, 7–18.
21. Žukauskaitė, J. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2(76), 96–110 .
22. Levon, J., G. Švedas, G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai. Iš Sudavičius, B.(sud.) (2022). *Kelyje su konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 167–191.
23. Dapšys, A., Misiūnas, J. ir Čaplinksas A. (2008). *Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė* .Vilnius: Teisės institutas.
24. Aliukonienė, R., Navickas, A. ir Bareikytė, A. (2016). Naujagimio nužudymo teisiniai ir medicininiai aspektai. *Sveikatos mokslai*, 26(1), p. 65–69.
25. Kanapeckaitė, J. (2003). Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. *Jurisprudencija*, 38(30), 67–76.

26. Kanapeckaitė, J. (2004). *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Lietuvos teisės universitetas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla.
27. Liaudinskienė, G. ir Leliūgienė, I. (2007). Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniais socialiniams mokslams? *Pedagogika*, 88, 106–115.
28. Simanaitytė, E. (2016). Bausmės vykdymo atidėjimas ir aktualios jo taikymo problemos. *Teisė*, 98, 200–213.
29. Marcinauskaitė, R. (2019). Baudžiamojo kodekso naujovės, susijusios su bausmės vykdymo atidėjimo taikymu. Iš: Sinkevičius, V. (red.) ir Jakulevičienė, L. (red.) (2019). *Lietuvos teisė 2019. Esminiai pokyčiai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 94–97.
30. Žentelytė, I. (2023). *Elektroninis stebėjimas (intensyvi priežiūra) kaip teisės būti laisvam baudžiamajame procese prielaida*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
31. Mesonienė, S. (2004). Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas. *Jurisprudencija*, 52(44), 47–57.
32. Sakalauskas, G. (2017). (Re)Socializaciją skatinantis įkalinimas? Iš: Sakalauskas, G. (red.) (2017). *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 159–180.
33. Krušinskas, V. (2024). Nepilnamečių baudžiamoji justicija Lietuvoje – ar esamos baudžiamosios teisės priemonės ir jų taikymo praktika tinkamai atliepia nusikalstamo nepilnamečių elgesio priežastis ir tendencijas? *Teisės apžvalga*, 1(29), 86–118.

Kiti

1. Lietuvos teismai. *Teisėjas Z. Pocius: laisvės atėmimas nebėra efektyviausia bausmė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://klat.teismas.lt/naujienos/teisejas-z.-pocius-laisves-atemimas-nebera-efektyviausia-bausme/188> [žiūrėta 2024 m. spalio 6 d.].
2. Lietuvos teismai. *Teismų sistemos naujienos. Pokalbis su teisėju: bausmių politika Lietuvoje*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemas-naujienos/pokalbis-su-teiseju-bausmiu-politika-lietuvoje/9961> [žiūrėta 2024 m. spalio 8 d.].
3. Visuotinė Lietuvių enciklopedija. *Nepilnamečiai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/nepilnameciai/> [žiūrėta 2024 m. spalio 14 d.].
 4. Pankūnas, G. (2024). Požėla: auga nepilnamečių, įtariamų su narkotikais susijusiais nusikaltimais, skaičius. Delfi. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pozela-auga-nepilnameciu-itariamam-su-narkotikais-susijusiais-nusikaltimais-skaicius-120050259> [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 16 d.].
 5. Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Atleisti nuo bausmės nepilnamečiai (2024). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0125#/> [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 15 d.].

SANTRAUKA

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai

Gabija Juknytė

Šiame magistro darbe analizuojami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, reglamentuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriuje. Nagrinėjama nepilnamečio sąvoka, atskleidžiant ją per amžiaus ir socialinės brandos kriterijų prizmę. Analizuojami statistiniai duomenys, Lietuvos teismų praktika bei mokslinė literatūra, siekiant išsiaiškinti dažniausiai taikomas auklėjamojo poveikio priemonės ir bausmės, jų esmę, pritaikymo problematiką. Taip pat, dėmesys skirtas ir bausmių vykdymo atidėjimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutams, taikymo praktikai ir problematikai nepilnamečių atžvilgiu. Pabrėžiami ir esminiai, būsimo BK XI skyriaus straipsnių redakcijų pokyčiai, įsigaliosiantys 2025 m. Užsienio šalių praktika darbe neanalizuojama.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sistema pasižymi išskirtinumu, kadangi remiasi visapusišku amžiaus, socialinės bei psichologinės brandos ypatumų vertinimu, siekiant derinti atsakomybę su nepilnamečių gebėjimu suvokti savo veiksmų pasekmes. Nors auklėjamojo poveikio priemonės yra deklaruojamos, kaip prioritetinės, tačiau statistika rodo, kad bausmės nepilnamečiams taikomos pernelyg dažnai. Įstatyme yra numatytas ir bausmės vykdymo atidėjimo bei atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutų taikymas paaugliams. Taip pat, statistiniu duomenų analizė rodo, kad teismai itin retai atleidžia nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės, nes įstatyme yra numatyti griežti kriterijai, kuriuos būtina atitikti norint taikyti šią priemonę.

SUMMARY

Peculiarities of criminal liability of juveniles

Gabija Juknytė

This master's thesis analyses the peculiarities of the criminal liability of juveniles regulated in Chapter XI of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. The concept of a minor is analysed, revealing it through the prism of age and social maturity criteria. Statistical data, Lithuanian case law and scientific literature are analysed in order to clarify the most frequently applied educational measures and punishments, their essence and problems of their application. Attention is also paid to the institutes of suspension of sentences and exemption from criminal liability, the practice of their application and the problems of their use in relation to juveniles. It also highlights the fundamental changes in the wording of the articles of the forthcoming Chapter XI of the Criminal Code, which will come into force in 2025.

The system of criminal liability of minors is unique in that it is based on a comprehensive assessment of the specific features of age, social and psychological maturity, with a view to reconciling liability with the ability of juveniles to understand the consequences of their actions. Although educational measures are declared to be a priority, statistics show that the use of punitive measures against minors is too frequent. The law also provides for the suspension of sentences and exemption from criminal liability for adolescents. Statistical analysis also shows that the courts rarely exempt juveniles from criminal liability, as the law lays down strict criteria that must be met in order to apply this measure.